

DZIENNIK URZĘDOWY WOJEWÓDZTWA ŁÓDZKIEGO

Łódź, dnia 25 października 2022 r.

Poz. 5884

UCHWAŁA NR XLVIII/451/2022 RADY MIEJSKIEJ W WOLBORZU

z dnia 28 września 2022 r.

w sprawie przyjęcia "Gminnego programu opieki nad zabytkami dla Gminy Wolbórz na lata 2023 – 2026"

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt. 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 559, poz. 1005, poz. 1079) oraz art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 840), po uzyskaniu pozytywnej opinii Łódzkiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Rada Miejska w Wolborzu uchwala, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Wolbórz na lata 2023 – 2026, stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi Wolborza.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Łódzkiego.

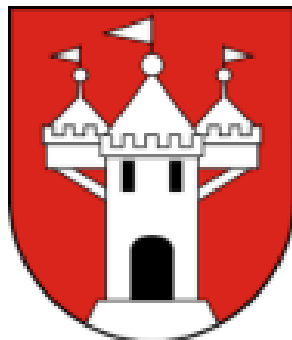
Przewodniczący Rady
Miejskiej w Wolborzu

Zbigniew Klewin

Załącznik do uchwały Nr XLVIII/451/2022

Rady Miejskiej w Wolborzu

z dnia 28 września 2022 r.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Wolbórz na lata 2023 – 2026

SPIS TREŚCI:

1. CEL OPRACOWANIA GMINNEGO PRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WOLBÓRZ
2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WOLBÓRZ
3. ASPEKTY PRAWNE I PROGRAMOWE
4. RYS HISTORYCZNY
5. DIAGNOZA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO
  - 5.1. Zabytki zamieszczone w Gminej Ewidencji Zabytków
  - 5.2. Dziedzictwo kultury niematerialnej
  - 5.3 Bilans walorów dziedzictwa kulturowego
6. ZAŁOŻENIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WOLBÓRZ NA LATA 2023 – 2026
7. NAJWAŻNIEJSZE ASPEKTY OCHRONY WARTOŚCI KULTUROWYCH GMINY WOLBÓRZ
8. CELE, KIERUNKI I DZIAŁANIA
9. WSKAZANIA DO DOKUMENTÓW WYŻSZEGO RZĘDU
10. MOŻLIWE ŹRÓDŁA FINANSOWANIA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO.
11. PODSUMOWANIE

1. CEL OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WOLBÓRZ NA LATA 2023 - 2026

Głównym założeniem sporządzanego dokumentu jest zamierzone modelowanie indywidualnego – lokalnego dziedzictwa kulturowego i eksponowanie jego zasobów, co przyczyni się do propagowania dorobku kultury materialnej i niematerialnej, zacieśniania więzi lokalnych, podtrzymywania obyczajów i podniesienia atrakcyjności rekreacyjnej Gminy Wolbórz.

Zgodnie z zapisami ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (t.j. Dz.U. 2022 poz. 840) Burmistrz prowadzi Gminną Ewidencję Zabytków, która zgodnie z wytycznymi Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w Warszawie zostaje przyjęta Zarządzeniem Burmistrza Wolborza.

Burmistrz sporządza na okres 4 lat Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Wolbórz.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Wolbórz na lata 2023 - 2026 zakłada, że celem nadrzędnym jest przeprowadzenie działań rewitalizacyjnych, rewaloryzacyjnych, renowacyjnych i remontowych zabytkowych obszarów i obiektów na terenie gminy, będących genezą chluby i postumentem zrównoważonego rozwoju obszaru opartego o walory krajobrazu przyrodniczo - kulturowego.

Tak sprecyzowany cel główny potrzebuje silnego analitycznego współdziałania i zaangażowania jednostek i instytucji odpowiedzialnych za ochronę zabytków, propagowanie kultury, edukację oraz poprawę stanu zabytków.

Pozwoli to na:

- wznowienie zintegrowanych, kompleksowych działań zmierzających do zahamowania degradacji dziedzictwa kulturowego,
- ujednolicenie systemowych działań renowacyjnych i rewaloryzacyjnych,
- poprawę walorów i wartości obszarów i obiektów zabytkowych oraz ich wykorzystanie dla rozwoju turystyki i propagowanie dziedzictwa i krajobrazu kulturowego,
- kształtowanie poczucia odpowiedzialności za zasoby dziedzictwa regionalnego i lokalnego,

- wzmocnienie więzi społeczności lokalnych – „Małej Ojczyzny”,
- właściwe zdyskontowanie środków finansowych z wykorzystaniem funduszy pomocowych Unii Europejskiej.

Poza tym, podjęcie systemowych działań dotyczących wszystkich wymienionych elementów składających się na dziedzictwo kulturowe przyczyni się do powstania wyniku synergii, co pozytywnie wpłynie na rezultat docelowy.

Ochrona zabytków oznacza działania organów administracji publicznej mające na celu m.in. zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających zachowanie zabytków, właściwe zagospodarowanie, zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek ich wartości. Zadaniem władz samorządowych jest również uwzględnianie zadań ochronnych we wszystkich dokumentach planistycznych oraz przy kształtowaniu środowiska.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 roku (t.j. Dz.U. 2022 poz. 840) wyróżnia ochronę obiektów i obszarów zabytkowych, sprawowaną przez administrację publiczną i opiekę nad zabytkami, sędowaną na właścicieli lub posiadaczy zabytków. Zatem z mocy prawa udział w działaniach ochronnych, pracach ratowniczych i zapobiegawczych został powierzony organom władzy państwowej wszystkich jednostek, od Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego po Wójta, właścicieli oraz posiadaczy zabytków. Odpowiedzialność jednostek poszczególnych szczebli administracyjnych dodatkowo regulują Ustawy dotyczące jednostek samorządowych.

Zakładanym rezultatem wdrażania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Wolbórz na lata 2023 – 2026 będzie polepszanie stanu obszarów i obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków przyjętej zarządzeniem Burmistrza Wolborza, podniesienie ich roli m. in. poprzez promocję najcenniejszych obszarów gminy oraz kształtowanie produktów regionalnych i wzmocnienie tradycji etnograficznych, co wpłynie na aktywizację mieszkańców w działaniach na rzecz zachowania regionalnego dziedzictwa kulturowego.

Narzędziem zmierzającym do osiągnięcia założonych efektów jest ustalenie możliwości pozyskiwania środków finansowych na działania związane z zachowaniem materialnego i niematerialnego dziedzictwa Gminy Wolbórz.

2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WOLBÓRZ

Zgodnie z artykułem 21. Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (t.j. Dz.U. 2022 poz. 840) Gminna Ewidencja Zabytków Gminy Wolbórz przyjęta Zarządzeniem Burmistrza jest podstawą do sporządzania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Wolbórz na lata 2023-2026.

Artykuł 87 ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami obliguje Burmistrza do obowiązku sporządzania na okres 4 lat Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami.

Ustawa określa, że Gminny Program ma na celu, w szczególności:

- 1) włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- 2) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- 3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- 4) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- 5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- 6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- 7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Wolbórz na lata 2023 – 2026 (w myśl art. 87 ust. 3 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z 2003 roku (t.j. Dz.U. 2022 poz. 840) opiniuje Wojewódzki Konserwator Zabytków. Następnie dokument

przyjmuje Rada Miejska. Upowszechnienie dokumentu następuje poprzez ogłoszenie w Wojewódzkim Dzienniku Urzędowym, zgodnie z art. 87 ust. 1 w/w ustawy.

Po 2 latach Burmistrz zgodnie z w/w ustawą (art. 87 ust. 5) sporządzi sprawozdanie z realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Wolbórz na lata 2023 – 2026 za okres dwóch lat jego obowiązywania i przedstawi wnioski Radzie Miejskiej i przekaze dokument Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków.

3. ASPEKTY PRAWNE I PROGRAMOWE

Uwarunkowania prawne

Narzędziami służącymi sprawowaniu opieki nad obiektami i obszarami zabytkowymi, są akty prawne ogólnościowe, Unii Europejskiej i krajowe.

Dokumentami ogólnościowymi są konwencje opracowane pod egidą ONZ (UNESCO). Konwencja UNESCO w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, która została ustanowiona w 1972 r. w Paryżu, umożliwiła wyróżnienie obszarów i obiektów mających „najwyższą powszechną wartość” poprzez Wpisanie na „Listę Dziedzictwa Światowego UNESCO”.

Unia Europejska reguluje kwestie związane z ochroną dziedzictwa kulturowego w Traktacie z Maastricht z 2 lutego 1992 r., Rozporządzeniu Rady EWG z dnia 9 grudnia 1992 w sprawie wywozu dóbr kultury, Dyrektywie Rady EWG z dnia 15 marca 1993 w sprawie zwrotów przedmiotów kultury wyprowadzonych niezgodnie z prawem z obszaru państwa członkowskiego oraz w Programie Kultura 2000.

Zapisy odnoszące się do ochrony zabytków w Polsce zamieszczono w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 roku, w której zgodnie z artykułem 5 ochrona zabytków należy do konstytucyjnych obowiązków państwa.

Głównym aktem prawnym, regulującym zagadnienia związane z dziedzictwem kulturowym jest ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (t.j. Dz.U. 2022 poz. 840), która uwzględnia podział na ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami.

Zgodnie z art. 4 ochrona zabytków jest sprawowana przez organy administracji publicznej, które są odpowiedzialne za kontrolowanie zabytków oraz prawne i finansowe działania prowadzące do zachowania ich w dobrym stanie.

Art. 5 w/w ustawy określa, że opiekę nad zabytkiem sprawują właściciele lub posiadacze zabytków, którzy zostali zobligowani do dbałości o obiekty i obszary zabytkowe poprzez ich właściwe wykorzystywanie, remontowanie i udostępnianie.

W świetle art. 6 ochronie i opiece podlegają:

- zabytki nieruchome będące m. in. krajobrazami kulturowymi, układami urbanistycznymi i ruralistycznymi obiektami i obszarami zabytkowymi,
- zabytki ruchome będące, np. dziełami sztuki i pamiątkami historycznymi,
- zabytki archeologiczne.

Ustawa w art. 7 określiła cztery prawne formy ochrony zabytków, którymi są:

- 1) wpis do rejestru zabytków,
  - 1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- 2) uznanie za pomnik historii;
- 3) utworzenie parku kulturowego;
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Do kompetencji Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej należy obejmowanie ochroną prawną w drodze rozporządzenia najcenniejszych obszarów i obiektów zabytkowych poprzez uznanie ich za pomnik historii.

Zadania administracji rządowej w zakresie zachowania dziedzictwa polegają na obejmowaniu ochroną zabytków poprzez wpis do rejestru zabytków na mocy decyzji WKZ, prowadzeniu wojewódzkiej ewidencji zabytków, uzgodnieniu i opiniowaniu dokumentów planistycznych i inwestycyjnych oraz sprawowaniu kontroli nad nimi.

Do obowiązków samorządów lokalnych należy prowadzenie gminnych ewidencji zabytków i opracowanie gminnych programów opieki nad zabytkami. Samorządy tworzą też ustalenia ochrony w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

Samorządy mają również możliwość podejmowania ochrony zabytków poprzez ewentualne tworzenie parków kulturowych na mocy uchwały Rad Miast i Gmin. Park kulturowy przekraczający granice gminy zgodnie z art.16 ust. 5 może być utworzony i zarządzany na podstawie zgodnych uchwał rad gmin (związku gmin), na terenie, których ten park ma być tworzony.

Uwarunkowania programowe

- Krajowe

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami

Krajowy Program Ochrony Zabytków na lata 2019 – 2022 (M.P. z 2019 r. poz.808 ze zm.) określa warunki dla zapewnienia wspomnianej ochrony poprzez:

1. Cel szczegółowy: „Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego” - wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym; - wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym.
2. Cel szczegółowy: „Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami” - merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami;
- podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego.
3. Cel szczegółowy: „Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa” - upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa i jego wartości;
- tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami.

Cele Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Wolbórz w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego są spójne z celami na szczeblu krajowym i są również kompatybilne z dotychczasowymi założeniami.

Dotychczasowy krajowy program opieki nad zabytkami wyznaczał cele i kierunki działań polegających na wzmocnieniu ochrony i opieki nad materialną częścią dziedzictwa kulturowego.

W swoich priorytetowych celach ma poprawę stanu zabytków, a przede wszystkim uporządkowanie działań w sferze ochrony zabytków poprzez stosowanie podstawowych zasad konserwatorskich:

1. „po pierwsze nie szkodzić”;
2. maksymalnie szanować oryginalną substancję zabytkową i wszystkie jej wartości (materialne i niematerialne);
3. minimalizować niezbędną ingerencję (powstrzymywać się od działań niekoniecznych);
4. usuwać to i tylko to, co na oryginał działa niszcząco;
5. zachować czytelność i odróżnialność ingerencji;
6. dochowywać odwracalności metod i materiałów;
7. wykonywać wszelkie prace zgodnie z najlepszą wiedzą i na najwyższy poziomie.

Powyższe zasady dotyczą postępowania konserwatorów, pracowników urzędów, restauratorów dzieł sztuki, architektów, urbanistów, inżynierów budowlanych, archeologów, właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych.

W tezach do krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zostały wyznaczone następujące cele:

W zakresie uwarunkowań ochrony i opieki nad zabytkami:

- pełna ocena stanu krajowego zasobu zabytków nieruchomych; określenie kategorii i stopnia zagrożeń;
- pełna ocena stanu krajowego zasobu zabytków ruchomych; określenie kategorii i stopnia zagrożeń;
- pełna ocena stanu krajowego zasobu dziedzictwa archeologicznego; określenie kategorii i stopnia zagrożeń oraz wyznaczenie stref o szczególnym zagrożeniu dla zabytków archeologicznych;
- objęcie skuteczną i zorganizowaną ochroną przynajmniej najcenniejszych zabytków techniki;
- pełna ocena stanu krajowego zasobu pomników historii i obiektów wpisanych na listę światowego dziedzictwa; określenie kategorii i stopnia zagrożeń;
- ocena stanu służb i możliwości wypełniania całokształtu zadań związanych z ochroną i opieką nad zabytkami;

- ocena stanu i stopnia objęcia opieką zabytków w poszczególnych kategoriach; doskonalenie, rozwijanie oraz podnoszenie efektywności i skuteczności instytucjonalnej oraz społecznej ochrony i opieki nad zabytkami;
- udoskonalenie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych w zakresie ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym i zabytkami.

W zakresie działań o charakterze systemowym:

- powiązanie ochrony zabytków z polityką ekologiczną, ochrony przyrody, urbanistyczną i przestrzenną, celną i polityką bezpieczeństwa państwa;
- realizacja powszechnych tendencji europejskich i światowych do rozszerzania pola ochrony na całe dziedzictwo kulturowe, obejmujące dobra kultury i natury; stworzenie warunków pełnoprawnego partnerstwa Polski w strukturach jednostek unijnych, wyspecjalizowanych w ochronie dziedzictwa i krajobrazu kulturowego;
- przygotowanie strategii ochrony dziedzictwa kulturowego, wytyczającej główne założenia koncepcji ochrony w Polsce; wprowadzenie jej do polityk sektorowych we wszystkich dziedzinach i na wszystkich poziomach zarządzania i gospodarowania; wypracowanie metod zarządzania dziedzictwem kulturowym, w tym w szczególności obiektami z listy światowego dziedzictwa UNESCO i pomnikami historii oraz parkami kulturowymi; wypracowanie systemu stałego podnoszenia jakości prac prowadzonych w dziedzinie ochrony i opieki nad zabytkami.

W zakresie systemu finansowania:

- stworzenie stabilnego i przejrzystego systemu finansowania, zasilanego środkami pochodzącymi nie tylko z budżetu, ale także z odpisów podatkowych, podatków płaconych przez użytkowników obiektów zabytkowych, w tym z usług turystycznych, z kar za niszczenie i nieprawidłowe użytkowanie zabytków i z innych źródeł.

W zakresie dokumentowania, monitorowania i standaryzacji metod działania:

- stworzenie systemu stale aktualizowanych, elektronicznych baz informacji o zasobach i stanie zabytków w Polsce i ich dokumentacji; stworzenie warunków do realizacji ustawowego obowiązku dokumentowania wszystkich prac przy wszystkich grupach i typach obiektów zabytkowych;

- gromadzenie stale aktualizowanej wiedzy o stanie zachowania, postępach i wynikach prac konserwatorskich i restauratorskich, zagrożeniach, prawidłowości zarządzania i bezpieczeństwie użytkowania obiektów zabytkowych oraz o innych formach ochrony dziedzictwa;
- wytworzenie mechanizmów wiążących naukę z praktyką; wypracowanie i wprowadzenie szczegółowych zasad ochrony dziedzictwa w planach zagospodarowania przestrzennego; wypracowanie standardów zagospodarowania i estetyki zabytkowych przestrzeni publicznych.

W zakresie kształcenia i edukacji:

- utrzymanie i doskonalenie dotychczas wypracowanego systemu kształcenia w dziedzinie konserwacji i ochrony; zorganizowanie systemu podnoszenia kwalifikacji w każdej grupie zawodowej pracującej na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego; weryfikacja wszystkich dotychczas na drodze pozaakademickiej nabytych uprawnień poprzez stworzenie systemu akredytacji i uznawalności wykształcenia;
- kształcenie społeczeństwa w duchu poszanowania dla autentyzmu oraz wartości materialnych i niematerialnych wspólnego, wielokulturowego dziedzictwa; budowanie klimatu społecznego zrozumienia i akceptacji dla idei ochrony i dawności zabytków odczytywanych jako źródło tożsamości, wiedzy i dumy z przeszłości, tradycji, wiedzy o sposobie życia i pracy przodków;
- upowszechnianie wśród właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych znajomości zasad konserwatorskich, zasad etyki i profilaktyki konserwatorskiej; tworzenie mechanizmów ekonomicznych sprzyjających prawidłowemu traktowaniu obiektów zabytkowych.

W zakresie współpracy międzynarodowej:

- wzmocnienie obecności Polski w światowym i europejskim środowisku działającym na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego i promocja polskich osiągnięć w tej dziedzinie;
- oparcie działań na pojęciu wspólnego dziedzictwa kultury ludzkości, w szczególności „Europy – wspólnego dziedzictwa kultury”, w którym wyzwaniem stanowią „obszary dwu - lub wielokulturowe”; troska o ochronę polskiego dziedzictwa kulturowego za granicą.

Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Strzeżenie dziedzictwa narodowego stanowi jedno z podstawowych zadań Rzeczypospolitej Polskiej, zdefiniowanych w art. 5 Konstytucji, obok ochrony niepodległości i nienaruszalności terytorialnej, zapewnienia wolności i praw człowieka i obywatela, bezpieczeństwa obywateli oraz ochrony środowiska (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.) Zgodnie z przepisami Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej ochrona zabytków jest obowiązkiem państwa i każdego obywatela:

- art. 5: „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”.

- art. 6 ust. 1: „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju oraz (...) udziela pomocy Polakom zamieszkałym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym”.

- art. 86: „Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa”.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami jest podstawowym aktem prawnym, szczegółowo regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce. Ustawa określa zabytek jako nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Zabytki podzielono na 3 grupy. Pierwszą stanowią zabytki nieruchome, do których zaliczają się krajobrazy kulturowe, układy urbanistyczne, ruralistyczne i zespoły budowlane, dzieła architektury i budownictwa, dzieła budownictwa obronnego, obiekty techniki, a zwłaszcza kopalnie, huty, elektrownie i inne zakłady przemysłowe, cmentarze, parki, ogrody i inne formy zaprojektowanej zieleni, miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji. Druga grupa obejmuje zabytki ruchome: dzieła sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, kolekcje, numizmaty, militaria, sztandary, pieczęcie, odznaki, medale i order, wytwory techniki, materiały biblioteczne, instrumenty muzyczne, wytwory sztuki ludowej i rękodzieła oraz inne obiekty etnograficzne. Trzecią grupą są zabytki archeologiczne: pozostałości terenowe pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyska, kurhany, relikty działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ochronie mogą podlegać także nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Organami ochrony zabytków są:

- Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego, w imieniu, którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków,
- wojewoda, w imieniu, którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków. Wojewoda, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, może powierzyć w drodze porozumienia wykonywanie części kompetencji wojewódzkiego konserwatora zabytków gminom i powiatom, z wyjątkiem prowadzenia rejestru zabytków i wojewódzkiej ewidencji zabytków.

Ochrona zabytków polega na podejmowaniu przez administrację publiczną działań mających na celu zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie, zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków, udaremnienie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków, przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicą, kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków, uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Formami ochrony zabytków są: wpis do rejestru zabytków; uznanie za pomnik historii; utworzenie parku kulturowego; ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

Zgodnie z Ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, podstawą do sporządzenia programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy jest ewidencja zabytków. Ustawa zobowiązuje gminy oraz wojewódzkiego konserwatora zabytków do tworzenia ewidencji zabytków. Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Wolbórz na lata 2023-2026 tworzony jest na podstawie Gminnej Ewidencji Zabytków z terenu Gminy Wolbórz, jak też dokumentów planistycznych oraz innych lokalnych dokumentów strategicznych Gminy Wolbórz.

Relacje Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Wolbórz na lata 2023-2026 z dokumentami wykonanymi na poziomie krajowym, województwa łódzkiego i powiatu piotrkowskiego.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Wolbórz na lata 2023-2026 jest zgodny z założeniami polityki państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami (są to różnego rodzaju strategie, studia i programy, które dotyczą problematyki ochrony i popularyzacji dziedzictwa kulturowego). Program zbieżny jest z dokumentami utworzonymi na poziomie krajowym, województwa łódzkiego i powiatu piotrkowskiego. Cele te wymienione są w dokumentach przedstawionych w tabeli poniżej:

Wykaz dokumentów wykonanych na poziomie krajowym, wojewódzkim oraz uwarunkowania programowe

Na poziomie krajowym	Główne przesłanie
„Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030”	Strategia stanowi kontynuację i aktualizację przyjętej uchwałą nr 61 Rady Ministrów z dnia 26 marca 2013 r. Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2020. W rozdziale Cele, kierunki interwencji i narzędzia realizacji wymieniono cele szczegółowe, a jednym z nich jest Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dóbr kultury. Jednym z kluczowych zadań państwa w tym obszarze jest zatem dalsze inwestowanie w zachowanie obiektów zabytkowych oraz usprawnianie systemu ochrony zabytków. W tym celu realizowany będzie projekt strategiczny pn. Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami (KPOZOZ). Równie ważnym wyzwaniem jest poprawa estetyki przestrzeni publicznej. Innym celem jest Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury (2.3)

„Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019 – 2022”	Program jest głównym dokumentem strategicznym określającym cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także środki służące do realizacji wyznaczonych celów. Jest to kontynuacja pierwszego Programu, który obowiązywał w latach 2014-2017. Program określa cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz wskazuje środki służące do ich realizacji. Celem głównym KPOZOZ 2019–2022 jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami i budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa, wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami oraz budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.
Krajowa Polityka Miejska do roku 2023	Strategicznym celem polityki miejskiej jest wzmocnienie zdolności miast i obszarów zurbanizowanych do zrównoważonego rozwoju i tworzenia miejsc pracy oraz poprawa jakości życia mieszkańców. Jeden z pięciu celów szczegółowych dotyczy odbudowy zdolności do rozwoju poprzez rewitalizację zdegradowanych społecznie, ekonomicznie i fizycznie obszarów miejskich. Dokument ten podkreśla, że podmiotem inicjującym procesy naprawy miast powinny być ich władze, a działania dla odnowy każdego z nich powinny mieć indywidualnie określoną formułę, charakter i zakres przyczyniający się do zmiany strukturalnej miasta. Muszą one także optymalnie wykorzystywać lokalne potencjały, inicjatywę społeczną i partnerów gospodarczych.

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004–2013 oraz Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020	Strategia powstała jako dokument tworzący ramy dla nowoczesnego gospodarowania dziedzictwem kulturowym Polski, przy jego maksymalnym zachowaniu, jak również wykorzystaniu w podstawowym celu, jakim jest działanie na rzecz zrównoważonego rozwoju kulturowego regionów Polski. W ramach realizacji spójnych działań w poszczególnych regionach Polski, zostały wyodrębnione główne zadania i priorytety w dziedzinie kultury. Celem programu jest intensyfikacja ochrony i upowszechniania dziedzictwa kulturowego, w tym kompleksowa poprawa stanu zabytków oraz rozwój kolekcji muzealnych.
Narodowy Plan Rewitalizacji 2022 – Założenia	Myślą przewodnią Narodowego Planu Rewitalizacji jest zapewnienie mu możliwie powszechnego charakteru tak, aby jak najszersze grono obywateli i podmiotów mogło się utożsamić z ideą naprawy środowiska miejskiego i włączać się lub podejmować z własnej inicjatywy działania w tym zakresie. Z tej perspektywy plan odnosi się zarówno do zagadnienia przywracania świetności dzielnicom śródmiejskim, uzdrawiania relacji społecznych i rozwiązywania problemów infrastrukturalno-technicznych w zaniedbanych dzielnicach „miasta XIX wiecznego” i blokowiskach, ponownego zagospodarowania terenów przemysłowych, powojkowych, pokolejowych i opartowych, jak i innych sytuacji, w których władze samorządowe lub mieszkańcy dochodzą do wniosku, że miasto powinno być na danym obszarze „uzdrowione”.

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 roku)	Dokument ten został przyjęty przez Radę Ministrów uchwałą Nr 8 z dnia 14 lutego 2017 roku. Jest to aktualizacja Strategii Rozwoju Kraju 2020, przyjętej przez Radę Ministrów dnia 25 września 2012 roku. Omawiany dokument jest strategicznym instrumentem zarządzania polityką rozwoju realizowaną przez instytucje państwa. W jednolitym systemie programowym przedstawia cele do realizacji w horyzoncie lat 2020 i 2030, określa warunki ich realizacji, wskazuje sposób ich osiągnięcia oraz określa najważniejsze projekty służące realizacji celów strategii. Głównym celem Strategii jest tworzenie warunków dla wzrostu dochodów mieszkańców Polski przy jednoczesnym wzroście spójności w wymiarze społecznym, ekonomicznym, środowiskowym i terytorialnym.
Na poziomie wojewódzkim Województwa Łódzkiego	Główne przesłanie
Plan zagospodarowania przestrzennego województwa łódzkiego	Określa cele i kierunki rozwoju przestrzennego regionu w perspektywie długookresowej, uwzględnia ustalenia strategii rozwoju województwa stanowiąc jednocześnie podstawę dla wyboru działań priorytetowych w kolejnych okresach programowania oraz uwzględnia rekomendacje i wnioski zawarte w audycie krajobrazowym. Plan, jako element systemu planowania przestrzennego, pełni istotną rolę koordynacyjną między planowaniem na szczeblu krajowym a planowaniem metropolitalnym i miejscowym, nie będąc jednocześnie aktem prawa miejscowego i nie naruszając uprawnień gmin i związków metropolitalnych w zakresie gospodarowania przestrzenią. Głównymi wyzwaniami rozwoju przestrzennego województwa jest m.in. przeciwdziałanie procesom depopulacji ośrodków

	miejskich oraz peryferyzacji obszarów wiejskich, wzmocnienie transportowej dostępności regionu, zwiększenie jakości i integracja publicznego transportu zbiorowego. Dodatkowo, będąc kompendium wiedzy o regionie, spełnia rolę informacyjno-poznawczą dla wspólnot samorządowych wszystkich poziomów i potencjalnych inwestorów. Odnosi się m.in. do systemu obszarów chronionych, w tym obszarów ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu kulturowego, uzdrowisk, dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej
Strategia rozwoju województwa łódzkiego 2030	Strategia rozwoju województwa jest najważniejszym dokumentem samorządu województwa określającym wizję i cele polityki regionalnej w wymiarze gospodarczym, społecznym i przestrzennym oraz działania niezbędne do ich osiągnięcia. Strategia Rozwoju Województwa Łódzkiego 2030 jest odpowiedzią władz województwa na zmieniające się uwarunkowania i wyzwania, przedstawia spójny plan powiązanych i przemyślanych działań w perspektywie najbliższej dekady, stanowiący punkt wyjścia do szerokiej współpracy, której efektem będzie podniesienie jakości życia mieszkańców województwa łódzkiego.
Wojewódzki program opieki nad zabytkami w województwie łódzkim na lata 2020-2023 – WPOnZ	Celem strategicznym programu jest „zachowanie dla przyszłych pokoleń dziedzictwa kulturowego regionu jako istotnej części spuścizny dziejowej”. Program jest czwartą edycją wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w województwie i stanowi kontynuację ustaleń i zasad w zakresie kształtowania krajobrazu kulturowego i ochrony dziedzictwa kulturowego regionu przyjętych we wcześniejszych latach. Program obejmuje obszar województwa łódzkiego

	w granicach administracyjnych.
Wojewódzki plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowej	Dokument określa na poziomie województwa organizację i sposób ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, poprzez planowanie i przygotowanie realizacji przedsięwzięć zapobiegawczych, dokumentacyjnych, zabezpieczających, ratowniczych i konserwatorskich, mających na celu uratowanie zabytków przed zniszczeniem, uszkodzeniem lub zaginięciem. Ujmuje w szczególności rozmieszczenie i stan zasobu podlegającego ochronie, zagrożenia, zamiar działania, sposób realizacji, niezbędne siły i środki oraz czas i koszty wykonania. Dokument wymaga corocznej aktualizacji, a jego części podlegają ochronie na podstawie przepisów dotyczących ochrony informacji niejawnych.
Program Rozwoju Turystyki w Województwie Łódzkim na lata 2007-2020	Jako cel nadrzędny dla działań podejmowanych w ramach realizacji Programu przyjęto wykreowanie atrakcyjnego turystycznie wizerunku regionu, poprzez realizację kompleksowego zespołu działań organizacyjnych, inwestycyjnych i promocyjnych.
Program Rozwoju Kultury w Województwie Łódzkim na lata 2014-2020	5 czerwca 2014 r. Zarząd Województwa Łódzkiego podjął uchwałę w sprawie przyjęcia ww. dokumentu. Jego celem jest wytyczenie kierunków polityki kulturalnej w województwie łódzkim oraz przedstawienie rekomendowanych działań dla rozwoju kultury w regionie na lata 2014-2020. Rozwój kultury przyczyni się do podniesienia atrakcyjności województwa łódzkiego. Mieszkańcy województwa łódzkiego będą brać aktywny udział w życiu

	kulturalnym – uczestniczyć w kulturze i ją współtworzyć. Będą czuli się dumni z lokalnych i regionalnych tradycji oraz odpowiedzialni za otoczenie, w którym żyją. Będą przygotowani do odbioru komunikatów kultury oraz będą posiadać wiedzę o regionie. Wzrost poczucia tożsamości mieszkańców, ich zaangażowanie w życie społeczne (kulturalne), wpłynie na budowę pozytywnego obrazu kultury w województwie na zewnątrz – w kraju i za granicą.
Na poziomie powiatu	Główne aspekty
Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami dla Powiatu Piotrkowskiego	Dotychczas obowiązywały dwie edycje Powiatowych Programów Opieki nad Zabytkami dla Powiatu Piotrkowskiego, z realizacji których wykonywano Sprawozdania. Programy te w dużym stopniu uwzględniały walory dziedzictwa kulturowego Gminy Wolbórz i podkreślają wysoką rangę zabytków.

Przy sporządzaniu Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Wolbórz na lata 2023-2026 wzięto pod uwagę uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego Gminy Wolbórz wynikające z dokumentów na poziomie krajowym, wojewódzkim. Dużą uwagę w niniejszym opracowaniu zwrócono na zapisy zawarte w Wojewódzkim Programie Opieki nad Zabytkami w Województwie Łódzkim na lata 2020-2023, uwzględniając jego rekomendacje.

Zgodność niniejszego Programu ze strategicznymi dokumentami regionu jest warunkiem koniecznym jego skutecznej realizacji. Należy podkreślić, że Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Wolbórz na lata 2023 - 2026 jest zgodny z celami, zasadami i kierunkami wyznaczonymi w krajowych, wojewódzkich dokumentach programowych.

4. RYS HISTORYCZNY

Pierwsza udokumentowana wzmianka o Wolborzu pojawiła się w falsyfikacie mogileńskim antydatowanym na 1065 r., wymienianym jako gród, który jest siedzibą kasztelani wchodzącej w skład prowincji łęczyckiej.

Od 1125 r. Wolbórz był miastem rezydencjonalnym biskupów włocławskich. W XIII w. był już znacząca osadą. W 1228 r. Księżna Grzymisława zatwierdza granice kasztelanii wolborskiej, które opierają się na rzekach: Pirsnie, Grabówce, Wolbórze i Tesni.

Prawa miejskie, na prawie średzkim, Wolbórz uzyskał w 1273 roku z nadania Leszka Czarnego. Lokalizacja została potwierdzona w 1373 r. na prawie magdeburskim, a miasto stało się centrum okolicy. Około połowy XIV wieku z inicjatywy biskupa Macieja z Gołańczy lub jego bratanka Zbyluta również biskupa zostaje wzniesiony murowany zamek. Pierwsza wzmianka o nim pochodzi z 1377 r. Skąpa ilość informacji uniemożliwia odtworzenie pierwotnego wyglądu założenia. Jednak położenie zamku na terenie podmokłych łąk jak również późniejsze opisy sugerują, że był to zapewne obiekt wzniesiony na planie regularnego czworoboku z szeregiem budynków wzniesionych na kurtynach. Do jego budowy użyto cegły natomiast fundamenty i podmurówkę wykonano z kamienia. Kolejni biskupi włocławscy dbali o zamek stopniowo go rozbudowując i bogato wyposażając.

Przełom wieku XVI i XVII to okres świetności wolborskiego zamku. Posiadał kształt regularnego czworoboku z narożnymi wieżyczkami oraz trzykondygnacyjną wieżę. Otoczony był fosą a wjazd prowadził przez most zwodzony i umocnioną bramę. Obok znajdował się tzw. Zamek Dolny spełniający funkcję zaplecza gospodarczego. Wolbórz stanowił w tym okresie jedną ze wspanialszych biskupich rezydencji w kraju. W roku 1671 został zniszczony przez pożar. Szybko jednak był odbudowany i użytkowano go przez kolejne 100 lat. Dopiero następny pożar z roku 1766 spowodował, że został opuszczony przez biskupa Antoniego Ostrowskiego, który przeniósł się do wzniesionego obok pałacu.

Wolbórz na XVIII wiecznej mapie historycznej

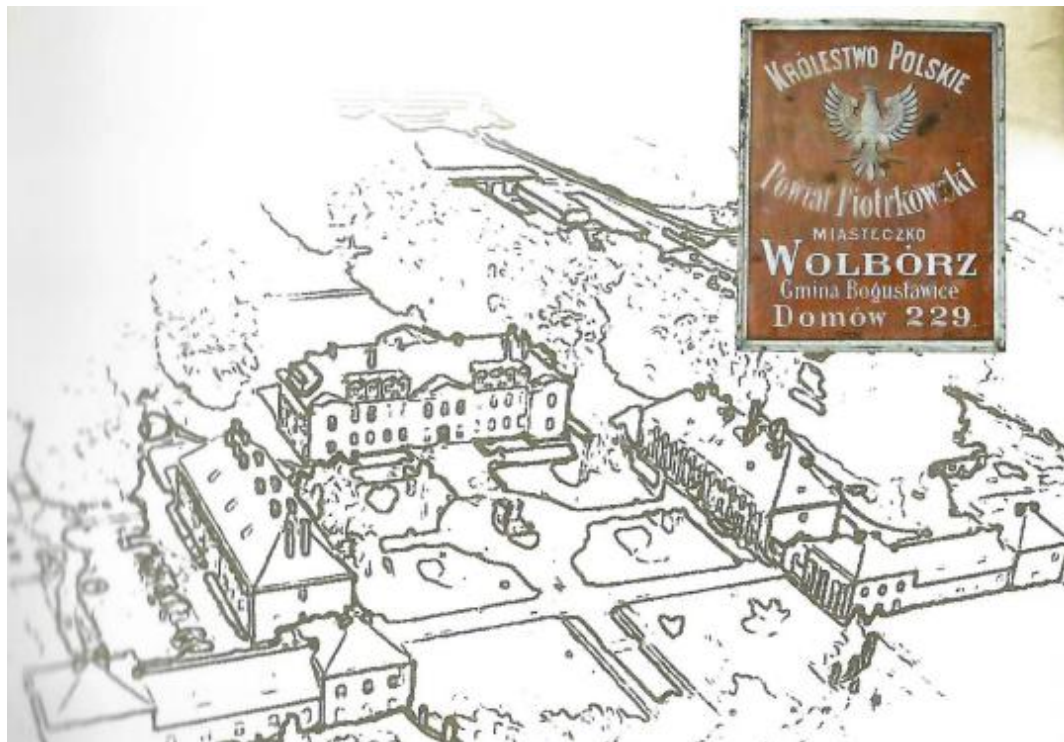
Stary zamek szybko popadł w ruinę i został doszczętnie rozebrany na cegłę. Pozostał po nim jedynie nasyp ziemny ulokowany na zachodnim skraju dawnej owalnicy miejskiej.

W końcu XIV w. historia potwierdza walory miasta, przebiegał bowiem przez nie szlak tzw. litewski z Wielkopolski i Małopolski poprzez Mazowsze na Litwę. Od początku XV w. rosło znaczenie polityczne i strategiczne Wolborza. W 1410 r. odbyła się w Wolborzu koncentracja wojsk na wyprawę przeciwko Krzyżakom, zgodnie z rozkazem króla Władysława Jagiełły, który często tu bywał. W 1420 r. przyjął tu posłów czeskich, którzy ofiarowali mu koronę czeską.

W 1461 r. w Wolborzu przebywał również Kazimierz Jagiellończyk. Wiek XVI i XVII to okres świetności miasta. W 1503 r. w Wolborzu urodził się Andrzej Frycz Modrzewski.

W latach 1553-1567 wielki reformator, pisarz i publicysta pełnił funkcję wójta Wolborza. W XVI w. Wolbórz należał do największych miast województwa sieradzkiego i łęczyckiego. Zamieszkiwało go ok. 4 tys. mieszkańców. Swoje warsztaty miało tu ponad 260 rzemieślników, wśród których prym wiedli sukiennicy, których wyroby docierały na Bałkany. Nad rzekami wzniesiono 7 młynów. W mieście był ratusz, 6 kościołów, 60 karczm i piwiarni. Trzy szpitale usytuowane były przy kościołach Św. Ducha, Świętej Trójcy i Św. Leonarda. W Wolborzu funkcjonowała także filia Akademii Krakowskiej, wykładało w niej 6 profesorów i rektor, kształcono w niej bakałarzy filozofii i nauk wyzwolonych. W XVII w.

Wolbórz zaczyna podupadać w 1618 nawiedza miasto wielki pożar i zaraza, a w 1631 r. J 1648 r. - morowe powietrze. 16 maja 1671 r. spłonęło od pioruna prawie całe miasto, a 13 czerwca 1766 r. wolborski zamek.

Rycina Pałacu Biskupów Kujawskich

Wyjątkowo też ucierpiał Wolbórz w czasie „potopu szwedzkiego”. Szwedzi nie będący katolikami, wrogo odnosili się do mieszkańców miast i okolic, jako własności biskupów. Po tych klęskach Wolbórz nie odzyskał swojej świetności. Pewna poprawa następuje pod rządami biskupa Ostrowskiego, który zyskał opinię dobrego gospodarza. W 1773 roku, w południowej części miasta wybudował okazały pałac z dużym ogrodem i zwierzyńcem. Przebudowany został też kościół parafialny, którego konsekracja miała miejsce w 1766 r. Renowacji poddano też ratusz miejski. Po II rozbiórze Wolbórz znalazł się w granicach królestwa Pruskiego, w którym pozostawał aż do 1807 r., kiedy to znalazł w Księstwie Warszawskim. Gdy kongres wiedeński w 1815 r. decyduje o powstaniu Królestwa Kongresowego, Wolbórz znalazł się w jego granicach. W 1815 r. biskupie dobra wolborskie zostały skonfiskowane przez władze rządowe a pałac przeznaczony na koszarzy wojskowe. W maju 1870 r. Wolbórz traci prawa miejskie wskutek restrykcyjnych działań rządu carskiego spowodowanych udziałem mieszkańców w powstaniu styczniowym. Powstała wówczas Gmina Bogusławice z siedzibą w Wolborzu.

W 1892 r. Wolbórz miał 171 domów, w znacznej części murowanych, liczył ok. 3 tys. mieszkańców. Oprócz urzędu gminy i sądu gminnego istniała szkoła podstawowa, urząd pocztowy i telegraficzny, apteka, przytułek dla ubogich. Był także lekarz i felczer. Mieszkańcy zajmowali się głównie rolnictwem oraz rzemiosłem i handlem.

Wolbórz na mapie z 1915 r.

Po odzyskaniu niepodległości w 1918 r. nastąpiło ożywienie społeczne. Szybko postępuje rozwój szkolnictwa, powstają liczne zrzeszenia społeczne. W odbudowanym pałacu biskupów umieszczono Junackie Hufce Pracy. Wybudowano Dom Miejski, rzeźnię, boisko sportowe, targowisko, tartak z napędem elektrycznym, założono spółkę wełniarską „Runo”, w 1934 r. wybudowano szkołę powszechną oraz ukończono asfaltowanie głównych ulic miasta: dzisiejszej ul. Warszawskiej i ul. Andrzeja Frycza Modrzewskiego.

Ponad pięcioletnia okupacja miasta w czasie II wojny światowej spowodowała ogromne zniszczenia materialne. Wielu mieszkańców zginęło w walkach partyzanckich, w obozach koncentracyjnych lub zostało zabranych na przymusowe prace do Niemiec. Po wojnie Wolbórz systematycznie się rozwijał, przyczyniła się do tego wybudowana droga ekspresowa S-8.

Z dniem 1 stycznia 2011 r., po 140 latach, Wolbórz odzyskał prawa miejskie.

Insygnia Gminy Wolbórz

HERB GMINY WOLBÓRZ

Załącznik nr 1
do uchwały nr XXXII/226/2009
Rady Gminy Wolbórz
z dnia 19 sierpnia 2009 roku

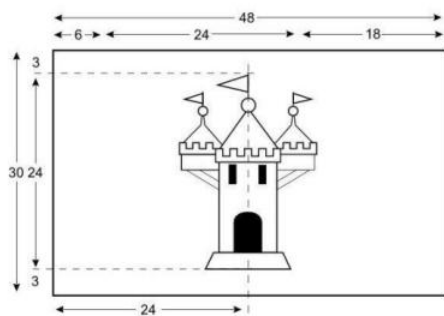
■ M 100%, Y 100% ■ K 100%

FLAGA GMINY WOLBORZ

Załącznik nr 2
uchwały nr XXXII/226/2009
Rady Gminy Wolbórz
z dnia 19 sierpnia 2009 roku

■ M 100%, Y 100% ■ K 100%

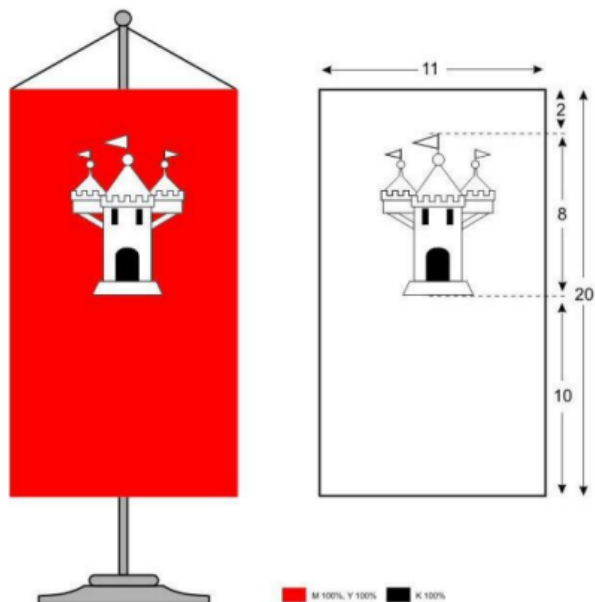

H (wysokość) = 30, L (długość) = 48
Proporcje 5:8

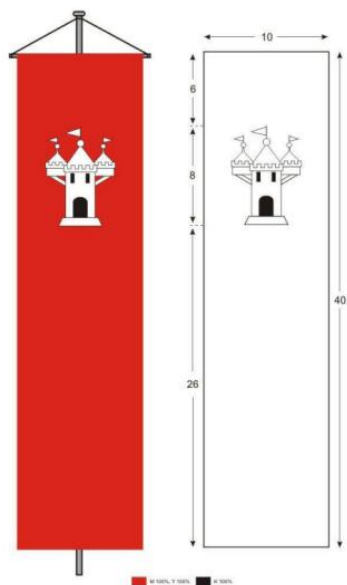
FLAGA STOLIKOWA GMINY WOLBÓRZ

Załącznik nr 3
uchwały nr XXXII/226/2009
Rady Gminy Wolbórz
z dnia 19 sierpnia 2009 roku

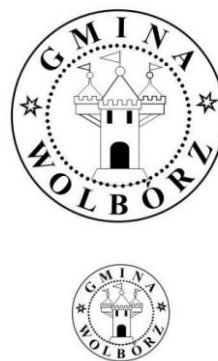
BANNER GMINY WOLBORZ

Załącznik nr 4
uchwały nr XXXII/226/2009
Rady Gminy Wolbórz
z dnia 19 sierpnia 2009 roku

PIECZĘĆ GMINY WOLBÓRZ

Załącznik nr 5
uchwały nr XXXII/226/2009
Rady Gminy Wolbórz
z dnia 19 sierpnia 2009 roku

5. DIAGNOZA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY WOLBÓRZ

OBIEKTY I OBSZARY REPREZENTATYWNE - Układ urbanistyczny Wolborza

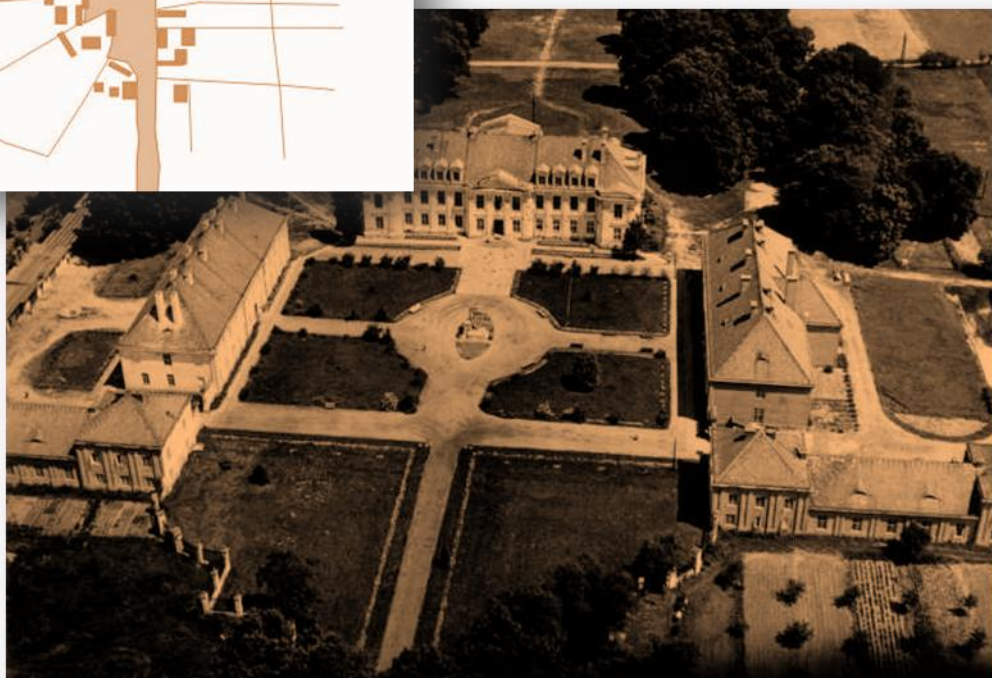
Wolbórz posiada układ przestrzenny o randze regionalnej z uwagi na zachowaną czytelną owalnicę nawiązującą do starosłowiańskich wsi placowych, cechującą się regularnością. Do podstawowych elementów jej układu należy plac o kształcie wrzeciona na rozszerzeniu drogi.

Kościół p.w. Mikołaja Biskupa w Wolborzu w obrębie układu urbanistycznego

Owalnica w układzie przestrzennym

Zespół pałacowy Biskupów Kujawskich

Wolbórz słynie z bogatej historii, wspaniałego zespołu pałacowo-parkowego – siedziby biskupów kujawskich i najznamienitszego w Polsce wójta – Andrzeja Frycza Modrzewskiego. Należy do najstarszych grodów kasztelańskich Polski z czasów Piastów. We wczesnym

średniowieczu stanowił czoło opolne. Pierwsza wzmianka o Wolborzu pochodzi z 1065 r. Bulla papieska z 1136 r. wymienia „castellum Voibor” jako gród kasztelański, był też osadą targową, mieściła się tutaj komora celna. Słowo woj oznaczało rycerza, a bor walkę.

W zachodniej części dzisiejszego Wolborza istniał gród otoczony wsiami służebnymi. Wolbórz jako miasto stanowił centrum administracyjne obszernego klucza majątkowego, liczącego 49 wsi. Przechodził tędy ważny trakt handlowy z Krakowa do Łęczycy. Wolbórz już w tamtych czasach posiadał połączenie z Rawą i Piotrkowem. W XII w. miejscowość wraz z okolicznymi wsiami przeszła w ręce kościelne i stała się ważnym ośrodkiem administracji gospodarczej biskupów włocławskich, którzy wybudowali tu zamek. Od XII w. przez około sześć stuleci, aż do 1818 r. stanowił centrum dużego klucza dóbr biskupów kujawskich. Ich obecność przysporzyła ówczesnemu Wolborzowi splendoru, piękna i wyjątkowego smaku. Miasto miało wówczas charakter miejskiego ośrodka przedlokacyjnego. Dzisiejszy układ rozplanowania pochodzi najpóźniej z czasów jego lokacji w 2 poł. XIII w. W XIII w. z osady targowej na podgrodziu rozwinęło się miasto, które w 1273 r. przeniesiono na prawo niemieckie. Władysław Jagiełło wyznaczył Wolbórz na punkt zborny wojsk wyruszających przeciwko Krzyżakom w XV w. XV, XVI i początek XVII w. to okres świetności miasta – nastąpił rozwój rzemiosła, a sukno przez Lwów wysyłano do krajów naddunajskich. W biskupim zamku skupiało się renesansowe środowisko intelektualne. Najazdy szwedzkie i czasy zaborów przyczyniały się do powolnego upadku miasta, aż w 1870 r. Wolbórz utracił prawa miejskie. 1 stycznia 2011 r. po 140 latach Wolbórz odzyskał prawa miejskie.

Układ urbanistyczny Wolborza jest wybitnym zabytkiem urbanistycznym, złożonym z kilku elementów z różnych epok. Są to elementy nieskażone i wyraźnie rozdzielone. O rozwoju miejscowości i specyfice układu urbanistycznego zdecydowały warunki topograficzne i hydrograficzne, a mianowicie fakt, że wspólna dolina dwóch rzek Wolbórki i Moszczanki ma pod Wolborzem zaledwie 1 kilometr szerokości, a w bezpośrednim sąsiedztwie bagnistej doliny znalazły się tereny zupełnie suche. O powstaniu osady zdecydował także układ dróg. W Wolborzu istniała przeprawa przez Wolbórkę pradawnego traktu drogowego ze Śląska na Mazowsze, a także z Wielkopolski przez Sieradz w kierunku Lublina i z Łęczycy do Krakowa. Dzisiejszy układ rozplanowania miasta pochodzi najpóźniej z czasów jego lokacji w 2 poł. XIII w. i reprezentuje wielkością oraz kształtem siatki ulic typ doskonały polskiego średniowiecznego miasta owalnego. Najstarszym elementem jest zachowany w przebiegu dróg fragment owalnicy na prawym brzegu rzeki, na wschód od

drogi łączącej założenie pałacowe z miastem średniowiecznym. Wewnątrz owalnicy znajduje się kościół i nieregularny rynek. Dopełnieniem zastanego układu miejskiego stał się w wieku XVIII barokowy zespół pałacowy biskupów kujawskich. Założenie wolborskie jest obiektem średniej skali, ale spośród innych tego typu układów na ziemiach polskich, najbardziej zbliżonym do prototypu, a więc założenia pałacowo-parkowego w Wersalu.

Cały układ urbanistyczny Wolborza stanowi zabytek o randze regionalnej. Teren zamku, owalnica miasta średniowiecznego, założenie pałacowe oraz aleja łącząca je z miastem, zachowały się w prawie czystej formie. Od strony północnej z układem miejskim sąsiaduje zespół dworski w Bogusławicach. Sylweta miejscowości posiada kompozycję rozproszoną, zaakcentowaną od północy wertykalnym elementem wieży kościelnej, a od strony południowej horyzontalną bryłą zespołu pałacowego. W XV-wiecznym kościele p.w. św. Mikołaja Biskupa zachował się gotycki szczyt. W roku 1766 kościół został gruntownie przebudowany, czego świadectwem jest m.in. zgrabny hełm barokowy wieży kościelnej. Dzisiejsza małomiasteczkowa zabudowa, dość zwarta, zajmuje rozległy obszar w obrębie miasta średniowiecznego w rozwidleniu rzek oraz na południe od rzeki, aż do granic terenu pałacowo-parkowego. Zabudowa pierzei rynkowych jest niepełna i przypadkowa.

Zespół pałacowy Biskupów Kujawskich w Wolborzu wzniesiono w latach 1768-73 z przeznaczeniem na rezydencję letnią biskupów kujawskich. Należy do najświetniejszych rezydencji magnackich w Polsce z okresu późnego baroku. Zespół składa się z pałacu, dwóch oficyn, pomieszczeń gospodarczych, kordegardy, dziedzińca paradnego i parku pałacowego. Od południowego-zachodu obszar zamknięty jest falistym ogrodzeniem z żelazną bramą. W centrum tego kompleksu znajduje się dwukondygnacyjny pałac, zbudowany na planie prostokąta z trzema ryzalitami o zaokrąglonych narożnikach w fasadzie frontowej. Na środkowym, trójkątnym szczycie kartusz rokokowy z 1773 roku. Dawniej budynek główny był połączony z bocznymi oficynami półkolistymi galeriami kolumnowymi. Wolborski pałac był używany przez biskupów kujawskich do 1818 roku. Następnie przejęła go Komisja Rządowa Wojny Królestwa Polskiego, lokując tutaj w 1834 roku inwalidów wojennych. Następnie dawna rezydencja biskupia stała się koszarami dla dwóch rot rosyjskiego, połockiego pułku piechoty (do 1910 roku). Spowodowało to znaczną dewastację pałacu i parku, pogłębianą jeszcze spalaniem go podczas I wojny światowej. W okresie międzywojennym w odbudowanym pałacu (1937 rok) mieściły się Junackie Hufce Pracy. We wrześniu 1939 roku spaleni uległa południowo - wschodnia oficyna pałacu. Podczas II wojny światowej pałac zajmowali Niemcy. Po 1945 roku był on użytkowany kolejno przez: Wyższą Szkołę Gospodarstwa Wiejskiego, Dom Dziecka i Liceum Pedagogiczne. W latach 1950-61

przeprowadzono generalną restaurację pałacu. Od 1967 roku dawna rezydencja biskupów kujawskich jest siedzibą Zespołu Szkół Rolnicze Centrum Kształcenia Ustawicznego w Wolborzu. W pałacu mieści się izba muzealna, przechowująca pamiątki historyczne z dziejów Wolborza. W ostatnich latach staraniem dyrekcji ZS RCKU zespół pałacowy poddano wielu zabiegom konserwatorskim i upiększającym. Przed frontonem pałacu znajduje się Pomnik Czynu Grunwaldzkiego, odsłonięty w 1960 roku w 550 rocznicę wymarszu wojsk Władysława Jagiełły z Wolborza na bitwę grunwaldzką.

Pałac Biskupów Kujawskich w Wolborzu

Plan Wolborza

Układ rozplanowania jest cennym zabytkiem urbanistycznym, zwłaszcza, że historyczne założenie, modyfikowane przez stulecia, nadal pozostaje czytelne. Na południe od dzisiejszego centrum miasta (na południowym brzegu Moszczanki), znajdują się ślady najstarszej, położonej obok grodu, pierwotnej osady targowej z XI i XII w., zniszczonej podczas najazdu Jadźwingów w latach 70. XIII w. W 1273 r. osada otrzymała prawo niemieckie, średzkie, po uprzednim całkowitym zniszczeniu. Najprawdopodobniej odbudowa odbyła się w ciśniejszym miejscu pod warownym grodem, w obszarze osłoniętym naturalnymi przeszkodami, tj. korytami rzek Wolbórki i Moszczanki. Miasto lokacyjne prezentuje typ polskiego miasta owalnicowego średniej wielkości. Z narożników prostokątnego rynku wybiegają 4 ulice główne i 4 poprzeczne (po 2 z każdego narożnika).

Ulice główne zbiegają się parami tworząc typową formę wrzeciona. Dominantę układu przestrzennego stanowi kolegiata św. Mikołaja z połowy XVI w., zbudowana w miejscu pierwszego drewnianego kościoła z 1148 r. Dzisiejsza małomiasteczkowa zabudowa, w części położonej w dorzeczu Wolbórki i Moszczanki-czyli dawnej owalnicy, nadal pozostaje zwarta w obrębie dawnego jądra średniowiecznego gdyż napotykała naturalne bariery. Rozwój miasta w czasach świetności oscylował w kierunku południowym, poza rzekę Moszczankę i zamykał się okazałym założeniem pałacowo-parkowym, tj. nową siedzibą biskupów, którą oddano do użytku w 1773 r. Natomiast całe założenie obecnego miasta rozwijało się głównie po obu stronach ul. Modrzewskiego z większym położeniem nacisku kierunku wschodni. Oczywiście miasto rozwijało się i rozwija wzdłuż dróg wylotowych jako rozluźniona zabudowa o charakterze wiejskim.

Najważniejsze elementy układu przestrzennego.

Najcenniejsze obiekty, które pozostały jeszcze w Wolborzu wpisano do rejestru zabytków, są nimi:

- kościół parafialny rzymskokatolicki p.w. Świętego Mikołaja Biskupa wzniesiony najpóźniej w połowie XV w., zlokalizowany na pl. Jagiełły 5, wpisany do rejestru zabytków pod numerem rej.: 196 z dnia 28.09.1967 r.,
  - Pałac, nowa reprezentacyjna siedziba biskupów kujawskich, wzniesiona na południowym skraju miasta w latach 1626-1773. Głównym projektantem całego założenia był architekt królewski Francesco Placidi.
- Pałac, wzniesiony został w stylu późnobarokowym, na planie prostokąta, ma wysokość dwóch kondygnacji oraz wysokie, użytkowe poddasze z mansardami. Pałac połączony był kiedyś ćwierćkolistymi arkadami, których niestety nie odbudowano, z dwiema oficynami, również dwukondygnacyjnymi a całość osiowego założenia domykały dwa budynki gospodarcze. Pałac wpisany został do rejestru zabytków pod numerem: 197 z dnia 28.09.1967 r.;
- oficyna południowa w zespole pałacowym, wzniesiona w 1773 r., wpisana do rejestru zabytków pod numerem: 694 z dnia 28.09.1967 r.;
  - oficyna północna w zespole pałacowym, wzniesiona w 1773 r., wpisana do rejestru zabytków pod numerem: 695 z dnia 28.09.1967 r.;

- pawilon południowy w zespole pałacowym, wzniesiony w 1773 r., wpisany do rejestru zabytków pod numerem: 696 z dnia 28.09.1967 r.;
- pawilon północny w zespole pałacowym, wzniesiony w 1773 r., wpisany do rejestru zabytków pod numerem: 697 z dnia 28.09.1967 r.;
- park pałacowy to założenie na planie prostokąta o wymiarach 1500 m długości i ok. 180 m szerokości, o układzie tarasowym, po bokach zamkniętym symetrycznymi, nasadzonymi alejami lipowymi, zwężającymi się na kolejnym, niższym poziomie. Ogród zamyka prostokątny staw. Urządzenie ogrodu nadzorował ks. Jan Krzysztof Kluk, botanik i przyrodnik. Park wpisany został do rejestru zabytków pod numerem: 198 z dnia 28.09.1967 r.,
- aleja lipowa w zespole pałacowo-parkowym powstała w 2 poł. XVIII w., do rejestru zabytków została wpisana pod numerem: 1151 z dnia 14.06.1974 r.,

Obiektami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków są:

- Zespół pałacowo-parkowy, który powstawał w latach 1626-1800 r., który znajduje się w południowo-wschodniej części miejscowości przy ul. Modrzewskiego 107. Założenie zrealizowano na planie wydłużonego prostokąta. W centrum usytuowany jest pałac, przed nim od zachodu znajduje się paradny dziedziniec z dojazdem od bramy. Flankują go dwie oficyny oraz położone bliżej wjazdu zabudowania gospodarcze, rozmieszczone symetrycznie. Za pałacem założono na skarpie w formie tarasów, jednoosiowy ogród. Do pałacu prowadzi, od ul. Modrzewskiego, aleja lipowa. W latach 1950-61 założenie podlegało kapitalnemu remontowi i stanowiło siedzibę różnych placówek pedagogicznych. Obecnie mieści się w nim Zespół Szkół Rolnicze Centrum Kształcenia Ustawicznego im. A. F. Modrzewskiego.
- Dom z 1885 r. przy pl. Jagiełły 3 i Dom z ok. 1840 r. przy pl. Jagiełły 4, połączone w pierzei ulicy, połączone ścianą boczną (w układzie bliźniaczym). Oba budynki są jednokondygnacyjne z poddaszem, znajdują się w dobrym stanie technicznym, niestety w czasie remontów otynkowano je i wymieniono stolarkę, stosując współczesne wzory.
- Dom z pocz. XX w. przy pl. Jagiełły 15, murowany, dwukondygnacyjny z zachowanymi detalami zdobienia elewacji, obecnie mieści się w nim Powiatowy Bank Spółdzielczy.

- Dom handlowy z pocz. XX w. przy pl. Jagiełły 24, murowany, wyremontowany, dwukondygnacyjny w centrum bryły budynku a jednokondygnacyjny po bokach, z zachowanymi detalami zdobienia elewacji, obecnie mieści się w nim dom handlowy.
- Plebania parafii rzymskokatolickiej pw. Św. Mikołaja Biskupa z 1 poł. XX w. przy pl. Jagiełły 5, murowany, parterowy, druga kondygnacja w poddaszu użytkowym, budynek na planie prostokąta, dach czterospadowy, od frontu ganek. Budynek po kapitalnym remoncie, dobrze zachowany.
- Dom z 1870 r. przy ul. Kościuszki 1, drewniany, jednokondygnacyjny, kryty papą, stan zachowania średni;
- Dom z pocz. XX w. przy ul. Kościuszki 5, drewniany, jednokondygnacyjny, kryty eternitem, stan zachowania średni;
- Dom z 2 poł. XIX -pocz. XX w. przy ul. Modrzewskiego 2, pół budynku o funkcji usługowej - z cegły, nie tynkowany, jednokondygnacyjny, z zachowanymi elementami dekoracyjnymi w elewacji, stan zachowania dobry; droga połowa budynku o funkcji mieszkalnej poprzez otynkowanie i wymianę stolarki okiennej i drzwiowej zatraciła swój zabytkowy charakter.
- Dom z 1880 r. przy ul. Warszawskiej 6, murowany, jednokondygnacyjny, z bramowym wejściem pośrodku, stan zachowania dobry, niestety wymiana stolarki okiennej i wybite drzwi wejściowe spowodowały zatracenie cech zabytkowych ;
- Dom z koń. XIX w. przy ul. Warszawskiej 9, murowany, jednokondygnacyjny, kryty papą, stan zachowania zły;
- Dom z 1890 r. przy ul. Warszawskiej 25, murowany, jednokondygnacyjny, z zachowanymi elementami dekoracyjnymi w elewacji, stan zachowania dobry;.
- Dom z koniec XIX-XX w. przy Warszawskiej 27, drewniany, jednokondygnacyjny, z gankiem, stan zachowania dobry;
- Dom z koniec 2 poł. XIX w. przy Warszawskiej 35, drewniany, kryty papą, stan bardzo zły, niezamieszkały;
- Dom z ok. 1870 r. przy Warszawskiej 48, drewniany, kryty papą, stan bardzo zły, niezamieszkały;

- Kaplica cmentarna p.w. św. Anny z 1886-1887 r. w Bogusławicach, murowana z cegły na planie krzyża równoramiennego z tympanonami, w centralnej części przykryta kopułką na kwadratowej podstawie, ramiona krzyża z dachem dwuspadowym, kryta czerwoną blachą, bardzo dobrze zachowana;
- Cmentarz rzymskokatolicki z kwaterami z I wojny i z 1863 r., założony w XVI wieku w Bogusławicach;
- Kaplica rzymskokatolicka p.w. św. Rocha z pocz. XIX w. przy ul. Warszawskiej, murowana z cegły, przykryta dachem dwuspadowym, od frontu zwieńczona wieżyczką i krzyżem, po bokach elewacji frontowej pilastry zakończone sterczynami, bardzo dobrze zachowana;
- cmentarz żydowski z XIX w. przy ul. Gadki, w lesie;
- Układ przestrzenny miejski z 1136 r.

Do najciekawszych obiektów zabytkowych ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków, poza opisanymi wyżej, należy dom z przełomu XIX/XX w. przy ul. Kitowicza 23, drewniany, też dobrze zachowany.

Ponadto w gminnej ewidencji zabytków są domy przy ul. Świętokrzyskiej 6/8 i róg ul. Świętokrzyskiej i Modrzewskiego oraz kapliczka z 1955 r. przy ul. Kitowicza.

Najstarsza część miasta tworzy owalny układ pierwotnej osady (widoczny dziś w ulicach Świętokrzyska-Warszawska oraz plac Jagiełły- ulica Kościuszki zbiegających się parami tworząc typową formę wrzeciona. Z narożników zbliżonego do prostokąta rynku po dwie ulice z każdego narożnika: z północnego-wschodniego – ul. Mickiewicza i ul. Kościuszki; z południowo-wschodniego – ul. Warszawska i ul. Wycieczka; z północnego-zachodniego – ul. Nadrzeczna i pl. Jagiełły; z południowo-zachodniego – ul. Browarna i ul. Warszawska. Układ wrzeciona przecina jeszcze jedna ulica Łąkowa, równoległa do Placu Jagiełły, łącząca ulice Kościuszki i Warszawską i biegnąca dalej w kierunku rzeki Moszczanki. Centralnie, na Placu Jagiełły, między rynkiem od strony półn-wsch. a skwerem od strony półd-zach. usytuowana jest kolegiata św. Mikołaja, stanowiąca dominantę przestrzenną całego układu. Rozwój dzisiejszej, małomiasteczkowej najstarszej części miasta, na przestrzeni wieków, był ograniczony, jej położeniem. Od południa układ ten był

blokowany przez dolinę rzeki Moszczanki a od zachodu i południa przez jej dopływ, łączący się na wschodzie z rzeką Wolbórką. Stanowiły one naturalne bariery rozwoju miasta w tym miejscu. W kierunku południowym miasto rozrastało się, za rzeką, wzdłuż ul. Modrzewskiego, prowadzącej wprost do założenia pałacowo - parkowego biskupów kujawskich. Naturalną, współczesną barierą dalszego rozwoju tego układu jest droga ekspresowa S-8. Ma ona zbliżony przebieg do dawnych szlaków handlowych, dzięki którym miasto się rozwijało. W kierunku zachodnim miasto rozrastało się wzdłuż ul. Świętokrzyskiej, stanowiącej przedłużenie ul. Warszawskiej. Na północno-wschodnim krańcu miast płynie rzeka Wolbórka, która skutecznie blokuje do tej pory rozwój miasta. Na osi ul. Warszawskiej, za rzeką, już poza granicami miasta, zlokalizowany jest Cmentarz rzymskokatolicki z kwaterami z I wojny i z 1863 r. W głównej przestrzeni miasta wyróżnić można dwa wnętrza urbanistyczne. Jednym z nich jest rynek a drugim skwer przed kościołem. Rynek od trzech stron jest zamknięty zwartymi pierzejami a z czwartej bryłą kolegiaty. Pomimo pewnych zmian, na przestrzeni wieków, generalnie zachował on pierwotny układ jak i funkcje handlowego centrum z zabytkowym domem handlowym i budynkiem banku oraz budynkiem Urzędu Miejskiego. Cały Plac Jagiełły został niedawno zrewaloryzowany. Środek rynku otrzymał nawierzchnię z kostki, postawiono na nim pomniki: Andrzeja Frycza Modrzewskiego i Józefa Piłsudskiego oraz obsadzono go zielenią niską i wysoką. Na obrzeżach rynku oraz po północnej stronie kościoła wyznaczono miejsca parkingowe, drogi przyrynkowe wylano asfaltem a od strony ul. Warszawskiej urządzono przystanek autobusowy, bezinwazyjnie wkomponowany w odrestaurowaną przestrzeń. Większa część pierzei rynku posiada, jeszcze zachowane historyczne, linie zabudowy.

Drugie wnętrze stanowi skwer przed głównym wejściem do kościoła, zamknięty zwartymi pierzejami. Przestrzeń ta jest również zrewaloryzowana, zagospodarowana zielenią i małą architekturą.

W przestrzeni Placu Jagiełły oraz całej tej części miasta dominantą architektoniczną jest obiekt kościoła. Jest on datowany na XV w., i był wiele razy przebudowywany na przestrzeni lat. Kościół podlegał trzem głównym fazą rozbudowy: pierwsza była związana z powstaniem budowli gotyckiej w XV-XVI w, druga obejmowała nowożytną rozbudowę tego obiektu, głównie w drugiej połowie XVI w., natomiast ostatnia była prowadzona w XVIII w. przez Franciszka Placidiego w tym samym czasie gdy wybudowano pałac.

Niewątpliwie najważniejszym zespołem zabytkowym w Wolborzu jest zespół pałacowo - parkowy tworzący rozległe złożenie, dobrze zakomponowane osiowo na kierunku wsch-zach, wpisanym do rejestru zabytków i opisany powyżej. Osią łączącą te dwie, ważne przestrzenie Wolborza jest ul. Modrzewskiego.

Układ komunikacyjny Wolborza zachowany w dobrym stanie. Główny ruch tranzytowy został poprowadzony ulicami Świętokrzyską, Warszawską i Modrzewskiego, co nie wpłynęło na zmianę charakteru ulic śródmiejskich, pełniących dalej główne drogi komunikacyjne w obszarze miasta oraz z mniejszymi miejscowościami. Rynek ma w pełni zachowany pierwotny układ komunikacyjny.

Zasadnicza zmiana do układu sprzed 1945 r. polegała na budowie droga ekspresowa relacji Warszawa-Katowice – S-8 w południowej części miasta z węzłem komunikującym Wolbórz z tą drogą, usytuowanym w bezpośrednim sąsiedztwie założenia pałacowo-parkowego biskupów kujawskich. Dzięki budowie tej trasy, przez centrum miasta nie odbywa się praktycznie ruch tranzytowy.

Centralna część miasta, ze względu na otaczające ją ze wszystkich stron rzeki, zachowała układ przestrzenny rozplanowania praktycznie nie zmieniony, zarówno pod względem przebiegu i parametrów ulic jaki pod względem układu działek a zwłaszcza podziałów „pionowych”. W rynku zachowała się, w dużej mierze historyczna zabudowa, zlokalizowana w pierzejach rynku. Parterowa i piętrowa zabudowa pierzei rynkowych oraz głównych ulic wychodzących z rynku w większości historyczna, stanowi zwartą przestrzeń, w którą wpisuje się także większość współczesnej zabudowy. Stan techniczny domów średni, część wymaga remontów konserwatorskich – (np. w narożniku rynku – ul. Kościuszki 1 i 3. W ścisłym centrum historycznym zachowany został podział na kwartały zabudowy z drugiej połowy XIX w.

Nawierzchnia całego placu Jagieły, wokół kościoła p.w. św. Mikołaja Biskupa w ostatnich latach została poddana rewaloryzacji, której wynik jest bardzo korzystny. Największym zagrożeniem dla tego obszaru stanowi współczesna zabudowa, przykładem jest budynek przy pl. Jagieły 7. Jest to 3-kondygnacyjny budynek mieszkalny z płaskim dachem stanowiący przykład jakiej architektury w starej tkance tego miejsca należy unikać.

Negatywnie na układ widokowy w północnej pierzei rynku wpływa wgląd w bardzo wąską ul. Nadrzeczną, pierzeję tej ulicy na znacznej długości stanowi ślepa, zniszczona ściana budynku domu handlowego (pl. Jagieły 24).

Bardzo pozytywnym zjawiskiem w mieście jest znikoma ilość reklam.

W bocznych ulicach wychodzących z rynku (ul. Kościuszki, Mickiewicza, Nadrzeczna, Browarna i Wycieczka) dominuje nowa zabudowa jednorodzinna parterowa i dwukondygnacyjna – drugą kondygnację stanowi poddasze użytkowe.

Na Placu Jagiełły, stanowiącym połowę centralnej przestrzeni dawnej owalnicy, zachowała się cała pierzeja wschodnia i zachodnia wraz z wlotem ul. Świętokrzyskiej, duża część pierzei północnej (z lekko cofniętym Urzędem Miejskim) oraz fragmentarycznie pierzeja południowa, zwłaszcza w rejonie ul. Wycieczka. Między ul. Browarną a budynkiem plebani (pl. Jagiełły 5) nowe budynki zostały wycofane w linii budynku plebani. Zachowane budynki zabytkowe mają dachy dwuspadowe, sporadycznie wielospadowe. Natomiast większość dachów budynków współczesnych to dachy wielospadowe lub dwuspadowe, kryte w większości dachówką, papą oraz blacho dachówką. Fasady posiadają uproszczone formy klasycystyczne lub bezstylowe, tworząc zamkniętą przestrzeń zabudowy.

Wolbórz nie posiada reprezentatywnych panoram z widocznymi historycznymi dominantami. Miasto położone jest na równinie, w dorzeczach dwóch rzek, skala zabudowy jest typowo „małomiasteczkowa”. Najważniejszą dominantą miasta jest kościół pw. Św. Mikołaja Biskupa, który jest odrestaurowany. Z wieży kościoła roztacza się widok na malownicze doliny Wolbórki i Moszczanki. Wieża kościoła, mimo że niezbyt wysoka, dominuje nad dachami budynków i jest doskonale widoczna z przestrzeni ulic wlotowych do miasta tj. ul. Warszawskiej, ul. Świętokrzyskiej i ul. Modrzewskiego.

Przestrzeń rynku została poddana działaniom rewitalizacyjnym. Wprowadzono nową nawierzchnię z ozdobnych kostek oraz bardzo starannie dobraną zielenią oraz posadzono nowe drzewa.

Ważnym elementem spajającym „Wolborską owalnicę” z położonym na południu miasta zespołem pałacowo-parkowym jest ul. Modrzewskiego, poniekąd stanowiąca oś pionową całego założenia miasta Wolbórz.

Całe założenie zespołu pałacowo – parkowego biskupów kujawskich jest dobrze zachowane. Budynki ze względu, na obecnie pełnioną funkcję- zespół szkół z internatem – wymaga bieżących remontów. Układ przestrzenny jest bardzo dobrze zachowany, nieznacznie zaburzony nowymi budynkami warsztatów szkolnych, które szczęśliwie są zlokalizowane na obrzeżach założenia, izolowane zielenią parkową.

Założenie to uzyskało, po wybudowaniu trasy S-8, bardzo dysharmonijne tło, jakim jest ekran akustyczny oddzielający tę trasę od istniejącej zabudowy. Zaleca się nasadzenie zieleni wysokiej wzdłuż południowej granicy założenia, niwelujące ten dysonans. Dobrym rozwiązaniem byłoby posadzenie wzdłuż ekranu roślinności pnącej, która zwłaszcza w sezonie wiosenno-letnio-jesiennym niwelowałaby ten problem.

W celu ochrony najcenniejszych elementów układu rozplanowania postuluje się wyznaczenie Strefy A - ścisłej ochrony konserwatorskiej zespołu pałacowo-parkowego obejmującej:

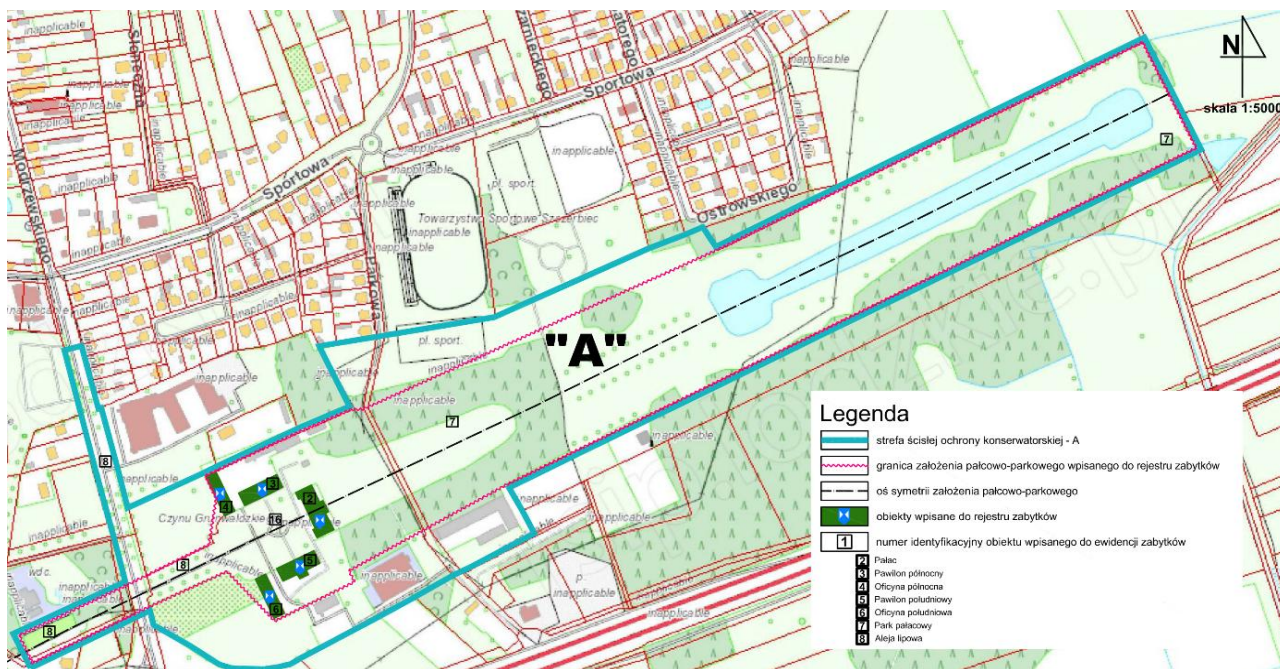
- Pałac, reprezentacyjna siedziba biskupów kujawskich, wzniesiona w latach 1626-1773, decyzja o wpisie do rejestru Nr 197 z dnia 14.06.1967 r.,
- Oficynę południową wzniesioną w 1773, decyzja o wpisie do rejestru Nr 694 z dnia 28.09.1967 r.,
- Oficynę północną, wzniesioną w 1773 r., decyzja o wpisie do rejestru Nr 695 z dnia 28.09.1967 r.,
- Pawilon południowy, wzniesioną w 1773 r., decyzja o wpisie do rejestru Nr 696 z dnia 28.09.1967 r.,
- Pawilon północny, wzniesioną w 1773 r., decyzja o wpisie do rejestru Nr 697 z dnia 28.09.1967 r.,
- Park pałacowy, założony w 2 poł. XVIII w., decyzja o wpisie do rejestru Nr 198 z dnia 28.09.1967 r.,
- aleja lipowa w zespole pałacowo-parkowym powstała w 2 poł. XVIII w., decyzja o wpisie do rejestru Nr 1151 z dnia 14.06.1974 r.,
- Zespół pałacowo-parkowy, który powstawał w latach 1626-1800 r., ujęty w wojewódzkiej ewidencji zabytków i w gminnej ewidencji zabytków.

Wyznaczenie strefy ma na celu ochronę układu przestrzennego oraz ochronę warstw archeologicznych. Obowiązuje priorytet zachowania, odtwarzania i eksponowania walorów zabytkowych objętych strefą obiektów. Wszelkie naruszenia stanu istniejącego (w zakresie funkcji, parcelacji, przekształcenia i uzupełnienia zabudowy oraz towarzyszących jej elementów środowiska przyrodniczego) wymagają uzgodnienia z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Na terenach objętych strefą obowiązuje:

- zachowanie i konserwacja zabytków i elementów posiadających walory kulturowe,
- zachowanie historycznego układu rozplanowania,

- zachowanie historycznych podziałów własnościowych,
- zachowanie komponowanych układów terenowych i zaprojektowanej zieleni,
- usunięcie dysharmonizujących nawarstwień.

Strefa „A” ścisłej ochrony konserwatorskiej

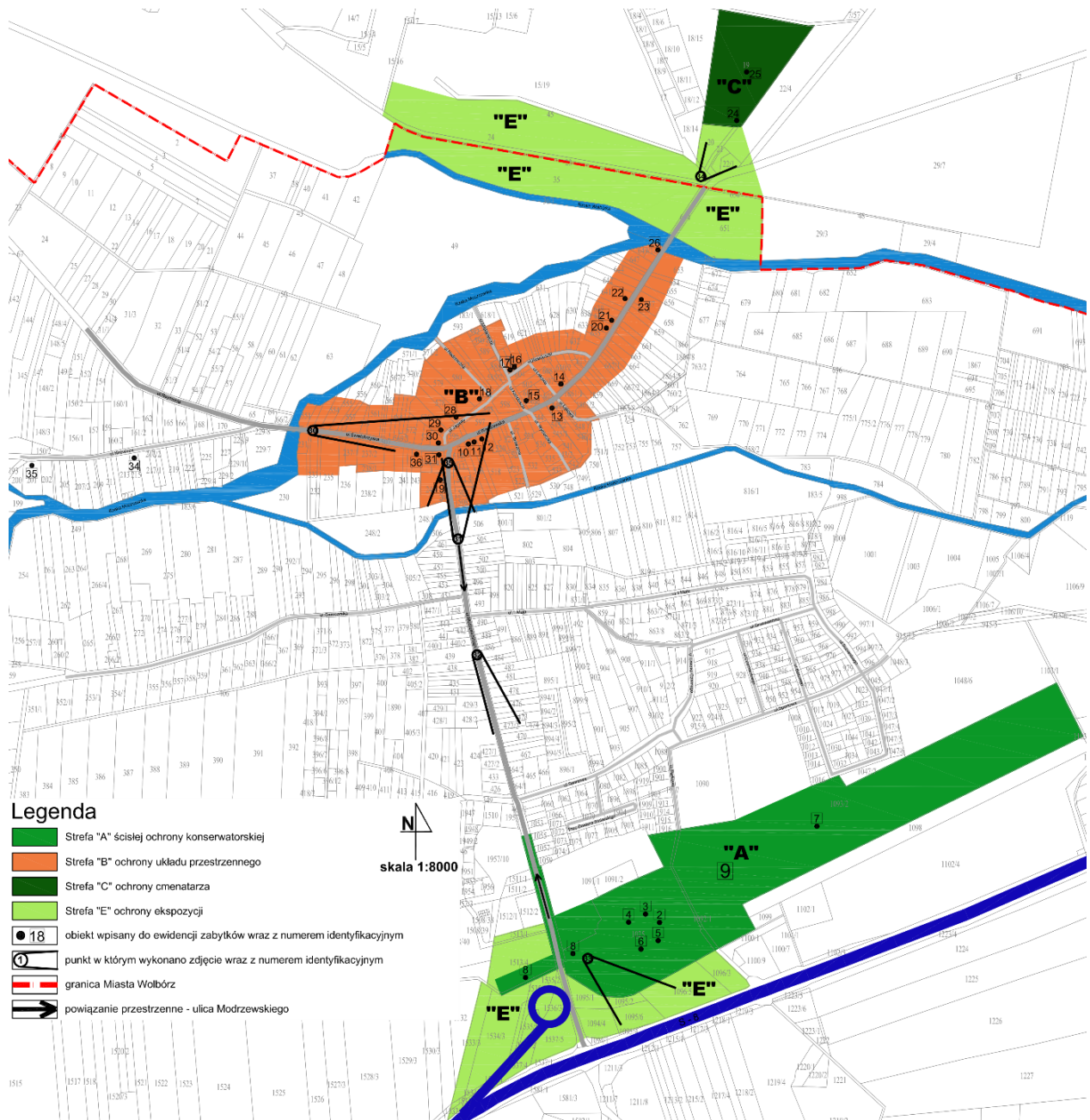
Strefę B – wyznaczono w celu ochrony układu przestrzennego „Wolborskiej owalnicy”.

Obejmuje ona układ przestrzenny miejscowości Wolbórz o zachowanym historycznym rozplanowaniu, historycznej zabudowie i wartościowych walorach naturalnych. Układ obejmuje plac Jagiełły z rynkiem, historyczny układ komunikacyjny wraz z zabudową zlokalizowaną przy tym układzie oraz kościół p.w. św. Mikołaja Biskupa oraz otoczenie w granicach trwałego ogrodzenia przykościelnego (1696-1723), decyzja o wpisie do rejestru Nr 119/A. Na terenie objętym strefą należy:

- zachować historyczne linie zabudowy pierzejowej oraz uzupełnić zabudowę pierzejową w wskazanych liniach zabudowy,
- zachować układ komunikacyjny w istniejącym przebiegu i istniejących parametrach/szerokościach ulic,
- utrzymać istniejącą zabudowę o wartości historycznej,
- dostosować nową zabudowę w zakresie lokalizacji, skali i formy architektonicznej do lokalnej tradycji budowlanej lub lokalnie wprowadzić zakaz nowej zabudowy (zwłaszcza w dolinach rzek), m.in. poprzez:
  - ustalenie maksymalnej wysokości budynków -2 kondygnacji i nie wyżej niż 9 m,

- stosowanie w nowych budynkach dachów dwu lub wielospadowe o jednakowym kącie nachylenia symetrycznych połaci dachowych w zakresie od 15 do 40 stopni;
- utrzymać historyczną kompozycję wybranych obiektów z dostosowaniem elementów nowych do kompozycji istniejącej,
- uzyskać opinię Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na temat przekształceń formy zabudowy istniejącej oraz lokalizacji, skali i formy nowej zabudowy.

Wskazane strefy ochrony konserwatorskiej

W celu ochrony ekspozycji celowe wyznacza się strefy E - ochrony ekspozycji.

Obejmują one obszar widoczności zespołu pałacowo – parkowego od strony głównego wjazdu do zespołu oraz przedpole cmentarza rzymskokatolickiego z kwaterami z I wojny i z 1863 r., założonego w XVI wieku w Bogusławicach.

Celem ochrony strefy E jest utrzymanie i ochrona ekspozycji wskazanych wartościowych zespołów i obiektów. Strefy obejmują przedpole m. Wolborza od strony południowej - wjazdu do miasta z trasy S-8 oraz od strony wjazdu do miasta z kierunku wschodniego. Obie strefy w przeważającej części porośnięte są zielenią naturalną niską i wysoką. Do cmentarza prowadzi aleja obsadzona szpalerem drzew. Strefy stanowią otulinę widokową układu przestrzennego oraz cmentarza.

Na etapie opracowywania dokumentów planistycznych należy zwrócić szczególną uwagę na ustalenie nieprzekraczalnych gabarytów nowej zabudowy lub jej wykluczenie, ograniczenia w lokalizacji reklam (zakaz lub określenia dopuszczalnych form i nieprzekraczalnych gabarytów) oraz na doborze nasadzeń i na zmiany ukształtowania terenu.

W celu ochrony cmentarza rzymskokatolickiego z kwaterami z I wojny i 1863 r., założonego w XVI wieku w Bogusławicach wyznacza się strefę ochrony cmentarza C. W granicach stref (w granicach ogrodzenia cmentarza) lokalizacja nowych obiektów budowlanych, zmiany w formie przestrzennej i kolorystycznej ogrodzenia cmentarza oraz wszelkie prace związane z istniejącym lub projektowanym zadrzewieniem cmentarza wymagają działania w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków (zgodnie z przepisami odrębnymi - prawo budowlane i ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami) z zaleceniem utrzymania tradycyjnego charakteru obszarów i ochrony historycznych pomników oraz kaplicy cmentarnej.

5.1. Zabytki zamieszczone w Gminnej Ewidencji Zabytków

GEZ Przyjęta Zarządzeniem Nr 39/2019 Burmistrza Wolborza z dnia 23 kwietnia 2019 w sprawie przyjęcia Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Wolbórz zmieniona Zarządzeniem Nr 108/2021 Burmistrza Wolborza z dnia 21 grudnia 2021 r. w sprawie wykreślenia karty adresowej zabytku z Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Wolbórz

**ZARZĄDZENIE NR 108/2021
BURMISTRZA WOLBORZA**

z dnia 21 grudnia 2021 r.

**w sprawie wykreślenia obiektu i wyłączenia karty adresowej zabytku z Gminnej Ewidencji Zabytków
Gminy Wolbórz**

Na podstawie art.7 ust.1 pkt 9 i art. 30 ust.1 ustawy z dnia 8 marca 1990 o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2021 r. poz. 1372, poz. 1834) oraz art. 22 ust. 4 i 5 ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 710, poz. 954)

**Burmistrz Wolborza
zarządza, co następuje:**

§ 1. Wprowadza się zmianę w gminnej ewidencji zabytków poprzez wykreślenie zabytku i wyłączenie karty adresowej zabytku nieruchomości nr 43 zlokalizowanego w miejscowości Psary Stare 4 na działce o nr ewid.: 105/1 w obrębie ewid.: (27) Psary, Gmina Wolbórz tj. drewnianego domu z połowy XI/XX wieku.

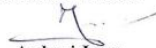
§ 2. Wykonanie zarządzenia powierza się Kierownikowi Referatu Budownictwa

§ 3. Karta adresowa obiektu, który przestał być zabytkiem, wyłącza się z Gminnej Ewidencji Zabytków i przechowuje w archiwum zakładowym Urzędu Miejskiego w Wolborzu.

§ 4. Wykreślenie zabytku z Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Wolbórz zostało pozytywnie zaopiniowane przez Łódzkiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (pismo z dnia 14 grudnia 2021r., znak: WUOZ-ZRR.5133.58.2021.WR)

§ 5. Zarządzenie wchodzi w życie z dniem wydania.

Burmistrz Wolborza

Andrzej Jaros**ZARZĄDZENIE NR 39/2019
BURMISTRZA WOLBORZA**

z dnia 23 kwietnia 2019 r.

w sprawie przyjęcia Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Wolbórz

Na podstawie art.7 ust.1 pkt 9 i art.30 ust. 1 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2019 r. poz. 506), art.22 ust.4 i 5 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2018 r. poz. 2067).

**Burmistrz Wolborza
zarządza co następuje**

§ 1.1. Przyjmuje się Gminną Ewidencję Zabytków Gminy Wolbórz, zwaną dalej Ewidencją.

2. Ewidencję, o której mowa w ust. 1 prowadzi się w formie zbioru kart adresowych, których wykaz stanowi załącznik nr 1 do niniejszego zarządzenia.

§ 2.1. Ewidencja ma charakter zbioru otwartego i podlegać będzie aktualizacji.

2. Aktualizacja Ewidencji, polegająca na wyłączeniu lub włączaniu do niej obiektów i obszarów, następować będzie zarządzeniem Burmistrza Wolborza po uprzednim uzyskaniu akceptacji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Łodzi dla wprowadzonych w ewidencji zmian.

§ 3.1. Wykonanie zarządzenia powierza się Kierownikowi Referatu Budownictwa, Gospodarki Komunalnej, Rolnictwa i Ochrony Środowiska.

Burmistrz Wolborza

Andrzej Jaros

Wykaz zabytków zamieszczonych w GEZ

Lp.	Miejscowość	Ulica/nr	Nazwa	Określenie	Nr rejestru	Uwagi
1	Bogusławice	-	Układ przestrzenny	Folwark		
2	Bogusławice	56	Zespół dworski			
3	Bogusławice	56	Dwór			
4	Bogusławice	56	Park	Dworski	291 z 31 sierpnia 1983	
5	Bogusławice	56	Żrebięciarnia			
6	Bogusławice	75	Dom masztalerski			
7	Bogusławice	77	Dom masztalerski			
8	Bogusławice	89	Dom masztalerski			
9	Bogusławice	56	Stodoła			
10	Bogusławice	56	Gorzelnia			
11	Bogusławice	56	Dom przy gorzelni			
12	Bogusławice	56	Stajnie	podwórze południowe		
13	Bogusławice	56	Stajnie	podwórze północne		
14	Bogusławice	56	Oficina			
15	Bogusławice	56	Spichlerz			
16	Bogusławice	53	Cmentarz rzymsko-katolicki			
17	Bogusławice	53	Kaplica p.w. Św. Anny			
18	Golesze Parcela	21	Park	Dworski		
19	Golesze Parcela	21	Spichlerz	Podworski		
20	Golesze Duże	26	Dom			
21	Komorniki	25	Dom			
22	Komorniki	33	Dom			
23	Komorniki	34	Dom			
24	Komorniki	13	Dom			

25	Komorniki	73	Dom			
26	Leonów	-	Cmentarz ewangelicki			
27	Lubiaszów	-	Cmentarz ewangelicki			
28	Lubiatów	72	Dwór	styl "willi włoska"		
29	Lubiatów	72	Park		308 z 31 sierpnia 1983	
30	Lubiatów	73	Zespół dworski			
31	Lubiatów	73	Gorzelnia z kotłownią			
32	Lubiatów	73	Spichlerz i wozownia			
33	Lubiatów	73	Magazyn			
34	Lubiatów	46	Dom			
35	Lubiatów	68	Młyn gospodarczy	Motorowy, Gierut		
36	Młoszów	-	cmentarz ewangelicki			
37	Młoszów	20	Dom			
38	Polichno	-	Cmentarz ewangelicki			
39	Polichno	66	Budynek OSP			
40	Polichno	82	Dom			
41	Proszenie	9	Dom			
42	Proszenie	38	Dom			
43	Psary Stare	4	Dom			Wykreślony
44	Psary Stare	24	Dom			
45	Studzianki	25	Młyn			
46	Wolbórz	-	układ przestrzenny	Miejski układ przestrzenny		
47	Wolbórz	Ul. Gadki przy lesie	Cmentarz żydowski			
48	Wolbórz	Jagiełły 3	Dom			
49	Wolbórz	Jagiełły 4	Dom			
50	Wolbórz	Jagiełły 5	Plebania parafii rzymsko katolickiej p.w. Św. Mikołaja			

51	Wolbórz	Jagielly 5	Kościół parafii rzymsko katolickiej p.w. Św. Mikołaja		196/55 z 28 września 1967	
52	Wolbórz	Jagielly 15	Dom			
53	Wolbórz	Jagielly 24	Dom	dom handlowy		
54	Wolbórz	Kitowicza	Kapliczka rz.-kat.			
55	Wolbórz	Kitowicza 23	Dom			
56	Wolbórz	Kościuszki 1	Dom			
57	Wolbórz	Kościuszki 5	Dom			
58	Wolbórz	Modrzewskiego 2	Dom			
59	Wolbórz	Modrzewskiego 107	Park pałacowy		198 z 28 września 1967	
60	Wolbórz	Modrzewskiego 107	Pawilon	południowy	696/150 z 28 września 1967	
61	Wolbórz	Modrzewskiego 107	Pawilon	północny	695/149 z 28 września 1967	
62	Wolbórz	Modrzewskiego 107	Zespół pałacowy			
63	Wolbórz	Modrzewskiego 107	Aleja lipowa		1151 z 14 czerwca 1974	
64	Wolbórz	Modrzewskiego 107	Pałac		197/56 z 28 września 1967	
65	Wolbórz	Modrzewskiego 107	Oficyna	północna	695/149 z 28 września 1967	
66	Wolbórz	Modrzewskiego 107	Oficyna	południowa	694/148 z 28 września 1967	
67	Wolbórz	Świętokrzyska 6/8	Dom			
68	Wolbórz	Warszawska	Kaplica p.w. Św. Rocha			
69	Wolbórz	Warszawska 6	Dom			
70	Wolbórz	Warszawska 9	Dom			
71	Wolbórz	Warszawska 25	Dom			

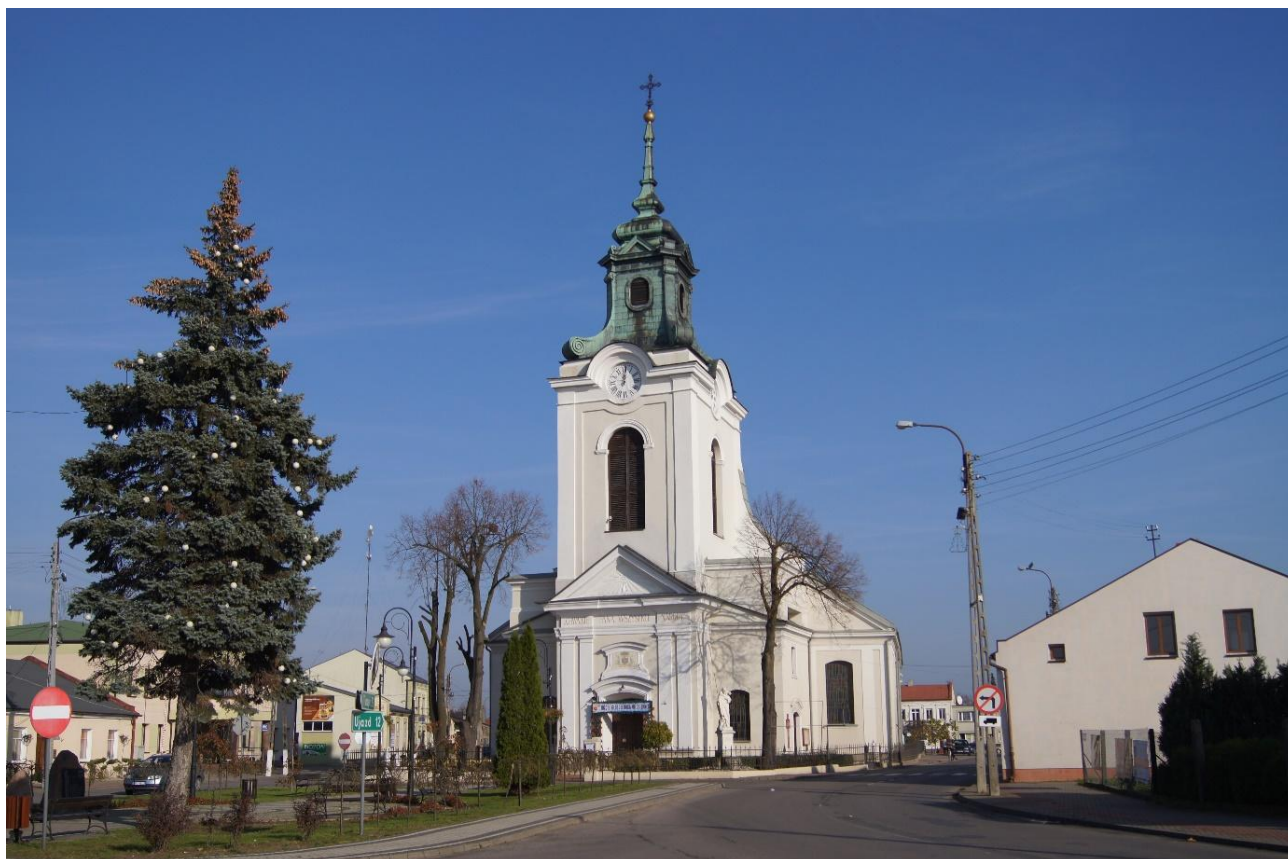
72	Wolbórz	Warszawska 27	Dom			
73	Wolbórz	Warszawska 35	Dom			
74	Wolbórz	Warszawska 48	Dom			
75	Żarnowica Duża	38B	Dom Ludowy			
76	Żarnowica Duża	12	Dom			
77	Żarnowica Duża	53	Dom			
78	Żarnowica Duża	56	Dom			
79	Żarnowica Duża	85	Dom			
80	Żarnowica Duża	96	Dom			

Kościół parafialny p.w. św. Mikołaja Biskupa

Kościół parafialny p.w. św. Mikołaja Biskupa usytuowany w centrum Wolborza na placu Jagiełły. Wzniesiony prawdopodobnie w XV wieku na miejscu pierwotnego kościoła, wybudowanego w latach 1148-1215. W 1544 roku arcybiskup Piotr Gamrat podniósł kościół parafialny w Wolborzu do rangi kolegiaty (godność tę odebrano mu w 1818 roku). Gotycką, jednonawową świątynię po pożarze w 1549 roku odbudowano i powiększono. Prawdopodobnie w latach 1549-79 do kościoła dostawiono wieżę. Dzisiejszy kształt tego kościoła jest efektem przebudowy dokonanej w 1766 roku na zlecenie biskupa Antoniego Ostrowskiego. Prawdopodobnie autorem projektu był znany architekt doby stanisławowskiej - Franciszek Placidi. Z tej przebudowy pochodzi piękny, barokowy hełm wieży. W jej wnętrzu zachował się dawny gotycki szczyt fasady o motywach arkad i rozet. Kościół jest trójnawowy, bazylikowy i orientowany. Wnętrze zdobi zespół ołtarzy rokokowych z obrazami wybitnego XVIII-wiecznego malarza polskiego Franciszka Smuglewicza. Przedstawiają one Chrystusa na Krzyżu, świętego Rocha i Trójkę świętą. Na rokokowe urządzenie kościoła składają się m.in. również ambona, chrzcielnica oraz stalle i konfesjonały. Na południowej ścianie kościoła znajduje się kamienna tablica, ufundowana i wmurowana w 1927 roku przez Zrzeszenie Piotrkowian dla upamiętnienia wymarszu wojsk polskich z Wolborza na bitwę pod Grunwaldem.

W 2008 roku dekretem abpa Władysława Ziółka- metropolity łódzkiego przywrócona została godność kolegiaty.

Kościół p.w. św. Mikołaja Biskupa

Zespół pałacowo – parkowy w Bogusławicach

Obecnie jest to własność prywatna. W centrum zabytkowego parku, który powstał w XIX wieku z przekształcenia pierwotnego parku przydworskiego usytuowany jest zabytkowy pałac. Składa się on z dwóch części: starszej drewnianej pochodzącej z XVIII wieku i murowanej dobudowanej w XIX wieku przez rezydującą w tutejszym majątku rodzinę dygnitarzy rosyjskich. Wnętrza pałacu zdobią malowidła ściennie o tematyce hippicznej Bohdana Kamińskiego. W latach 1868 – 1880 pałac był własnością senatora Teodora Witte, a w latach 1880-1915 jego córki Olgi Witte, żony Karola von Baggovotta. W parku obok pałacu rośnie kilka okazałych drzew – pomników przyrody.

Pałac w Bogusławicach

PAŁAC BISKUPÓW KUJAWSKICH W WOLBORZU

Obecnie siedziba Zespołu Szkół RCKU jest niewątpliwie najwspanialszym i najcenniejszym zabytkiem w gminie Wolbórz. Usytuowany w południowo -wschodniej części Wolborza na tzw. „Biskupiej Górze”. Obecny pałac zbudowany został w latach 1768-73 przez biskupa Antoniego Ostrowskiego wg projektu wybitnego architekta włoskiego Franciszka Placidiego z przeznaczeniem na letnią rezydencję biskupów kujawskich. Należy do najświetniejszych rezydencji magnackich w Polsce z okresu późnego baroku. Zespół składa się z pałacu, dwóch oficyn, pomieszczeń gospodarczych, kordegardy, a także dziedzińca paradnego i parku pałacowego.

Budynek frontowy Pałacu Biskupów Kujawskich w Wolborzu

ELEWACJA PÓŁNOCNO-WSCHODNIA PAŁACU W WOLBORZU

Elewacja północno-wschodnia pałacu w Wolborzu i fragment parku założonego w połowie XVIII wieku wg projektu Franciszka Placidiego. Park pałacowy w Wolborzu jest jednym z cenniejszych ogrodów barokowych w Polsce. Został założony na planie wydłużonego prostokąta (o wymiarach ok. 1200 x 120 m) o układzie jednoosiowym, obejmującym kolejno dziedziniec, zespół pałacu i oficyn, wielki parter ogrodowy, opadający kilkoma tarasami oraz długi staw rozszerzony na końcu. Po obu stronach osi rosną gęste szpalery lip w siedmiu rzędach, potęgujących wrażenie przestrzenności ogrodu. Pnie niektórych drzew mają ponad 3 m obwodu. Mimo późniejszych zniszczeń i zatarcia szczegółów ogólny układ parku pozostał czytelny do dzisiaj.

Elewacja północno-wschodnia pałacu Biskupów Kujawskich w Wolborzu

OFICyna POŁUDNIOWO-WSCHODNIA PAŁACU W WOLBORZU

Oficyna południowo-wschodnia pałacu w Wolborzu wraz z budynkiem gospodarczym wypalona w czasie działań wojennych w 1939 roku, otrzymała po odbudowie pierwotną elewację.

Oficyna południowo-wschodnia pałacu Biskupów Kujawskich w Wolborzu

PŁYTA HERBOWA Z ZAMKU W WOLBORZU

Płyta herbowa z zamku w Wolborzu umieszczona pod okapem dachu domu przy ul. Modrzewskiego 2. Najprawdopodobniej podniesiona w 1901 roku ze znajdującego się obok ruin zamku i użyta do ozdobienia budowanego wtedy domu. Kamienna płaskorzeźba przedstawia herb Doliwa i napis: "R.P.1901 r. 26 MAJA ZNALEZIONY I ODNOWIONY". Jest to dzisiaj unikatowy, namacalny ślad nieistniejącego już zamku wolborskiego. Zamek istniał co najmniej do połowy XVIII wieku w widłach rzek: Moszczanki i Wolbórki (rejon dzisiejszych ulic Modrzewskiego i Świętokrzyskiej) i był własnością rezydujących w Wolborzu biskupów kujawskich. Niewykluczone, że zamek stojący "na kopcu" został zbudowany na miejscu dawnego grodu wolborskiego. W połowie XV wieku w bliżej nieznanych okolicznościach wolborski zamek ulega zniszczeniu. Został odbudowany w latach 1464-73 przez biskupa Jana z Sienna. W następnych wiekach był stale rozbudowywany i modernizowany. W końcu XVI wieku zamek w Wolborzu został poszerzony przez biskupa Hieronima Rozrażewskiego (jego herb uwieczniono na zachowanej płycie). W 1671 roku zamek wolborski strawił pożar. Odbudowany w skromniejszej formie, uległ, po kolejnym pożarze w 1776 roku, zniszczeniu i rozbiórce. Na ruinach zamkowych wzniesiono później nowe budowle z wykorzystaniem resztek starych murów. Począwszy od lat 50. XX wieku na terenie wolborskiego zamku przeprowadzano wykopaliskowe badania archeologiczne. Wmurowaną w ścianę domu płytę herbową poddano w 1997 roku gruntownej renowacji.

Płyta herbowa z zamku w Wolborzu

BUDYNEK BIUROWY W BOGUSŁAWICACH

Zbudowany w końcu lat 30. obecnego wieku. Stał się siedzibą dyrekcji Państwowego Stada Ogierów, założonego w 1921 roku na potrzeby armii polskiej w starym majątku biskupów kujawskich. Obecnie w budynku tym mieszczą się biura Stada Ogierów. Przed wejściem do budynku ustawiono w 1991 roku głaz z tablicą poświęconą pamięci zmarłego w 1989 roku zasłużonego i długoletniego dyrektora PSO, wybitnego hodowcy koni - Andrzeja Osadzińskiego.

Budynek biurowy w Bogusławicach

DWÓR W LUBIATOWIE

Dwór w Lubiatowie zbudowany w stylu eklektycznym na przełomie XIX i XX wieku. Stanowił centrum dużego folwarku rządowego. Po II wojnie światowej w dworze ulokowano szkołę i przedszkole. Dwór otacza rozległy park podworski. Obecnie jest to własność prywatna.

Dwór w Lubiatowie

KAPLICA ŚW. ROCHA

Kaplica św. Rocha w Wolborzu usytuowana przy ul. Warszawskiej nad rzeką Wolbórką. Zbudowana w 1915 roku staraniem proboszcza Ignacego Pertkiewicza na miejscu starej, drewnianej kapliczki. Poddana generalnemu remontowi w 1982 roku.

Kaplica św. Rocha w Wolborzu

KAPLICA CMENTARNA ŚW. ANNY

Usytuowana na cmentarzu parafialnym w Bogusławicach. Pierwotnie stał tutaj kościół drewniany wzniesiony prawdopodobnie w drugiej połowie XVI wieku. Wielokrotnie ulegał spaleniom i był odbudowywany. W 1886 r. uległ zniszczeniu i został rozebrany. Obecna murowana kaplica została wzniesiona dzięki staraniom proboszcza Alojzego Gerlacha w latach 1886-87 w stylu neogotyckim. Obok kościółka znajduje się dzwonnica z dzwonem odlanym ze zdobitych armat tureckich, ofiarowanym przez króla Jana III Sobieskiego.

Kaplica cmentarna św. Anny na cmentarzu w Bogusławicach

KAPLICZKA ŚW. NEPOMUCENA W GOLESZACH

To obiekt sakralny usytuowany na rozstaju dróg, między Golezami, Lubiaszowem i Bronisławowem. Kapliczka jest typu domkowego w kształcie budynku z daszkiem, w części górnej zbudowana z drewna, a w środkowej i dolnej murowana. Pochodzi prawdopodobnie sprzed 1830 r. i ze względu na swoje położenie między miejscowościami mogła pełnić rolę kapliczki granicznej.

Kapliczka św. Nepomucena w Golezszach

KAMIENICZKA W WOLBORZU

Zabytkowa kamieniczka w Wolborzu usytuowana przy Placu Jagiełły 15. Zbudowana najprawdopodobniej w 1888 roku. Od 1956 roku jest własnością Banku Spółdzielczego w Wolborzu. Obecny wygląd kamieniczki jest efektem gruntownej renowacji, przeprowadzonej w latach 1996-1997.

Kamieniczka w Wolborzu

KAPLICZKA CZARNIECKIEGO

Kapliczka Czarnieckiego w Wolborzu (figurująca w Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków) usytuowana u zbiegu ulic: Grunwaldzkiej i Czarnieckiego na terenie dawnego "Wójtostwa". Forma tej kapliczki wskazuje na jej XVIII-wieczną metrykę, ale być może jest ona efektem przebudowy starszej kapliczki. Według miejscowej tradycji Kapliczkę Czarnieckiego, nazywaną również "szwedzką", postawiono dla upamiętnienia zwycięskiej potyczki, stoczonej przez Polaków ze Szwedami w 1665 roku pod Wolborzem. Najprawdopodobniej rozegrała się ona na tzw. Wójtowej Górze koło wsi Młynary. W 1969 roku staraniem Stowarzyszenia Przyjaciół Wolborza Kapliczka Czarnieckiego została poddana gruntownej renowacji.

Kapliczka Czarnieckiego w Wolborzu

5.2. Dziedzictwo kultury niematerialnej.

Piotrkowski podregion kulturowy

Z punktu widzenia zachowania dziedzictwa kulturowego Gminy Wolbórz niezwykle istotnym jest odradzanie się Piotrkowskiego Podregionu Kulturowego, wyróżniającego się odrębnym strojem ludowym, obyczajami i zwyczajami.

Prestiżowe znaczenie posiadają działające na obszarze Gminy Wolbórz Stowarzyszenia i Lokalne Grupy Działania m. in. „DOLINA PILICY” realizujące działalność polegającą na:

- organizowaniu i finansowaniu: szkoleń, warsztatów, konkursów, imprez kulturalnych i wystaw służących promocji regionu i jego tożsamości kulturowej, opracowywanie folderów i materiałów audiowizualnych, tworzenie stron internetowych,
- odnowie i rozwoju wsi,
- działalności edukacyjnej i szkoleniowej,
- podtrzymywaniu i upowszechnianiu tradycji i kultury regionu.

Dawny strój piotrkowski

Poniższa mapa przedstawia obszary działania LGD „DOLINA PILICY”

Obecnie na obszarze Gminy Wolbórz występują jeszcze wsie z zachowanymi tradycjami kultury ludowej. Najbardziej czytelne są pozostałości budownictwa ludowego w postaci głównie drewnianych obiektów.

Produkty tradycyjne (regionalne)

W obrębie omawianego obszaru specjałem zarejestrowanym jako produkt lokalny jest Gęś owsiana wpisana na Listę Produktów Tradycyjnych 18.02.2008 r. w kategorii Mięso świeże oraz produkty mięsne.

Mieszkańcy obszaru Gminy Wolbórz mogą poszczycić się wieloma regionalnymi potrawami, które powinny zostać zamieszczane na w/w liście.

Unikalnymi potrawami regionu są: zalewajka (starodawna), pietruszajka, barszcz chrzanowy, kapłon – wykwintne danie z młodego koguta, dusicha – ziemniaki z mąką, garus - podawany z ziemniakami, kapusta z grochem i skwarkami, jajecznicę z mąką i mlekiem, kluski ziemniaczane, wyrób wędliniarski nazywany czarne, trunki - cytrynówka, Lecznicze Wino z Dzikiej Róży.

Z uwagi na produkcję trzody chlewnej, na stołach gości bardzo często schab przyrządzany na różne sposoby.

Potrawy regionalne serwowane podczas Kolorowego Festynu w Żarnowicy

Warto zachęcić producentów lokalnych produktów prowadzących sprzedaż wyrobów własnych do rejestracji swoich wyrobów, do których należą: miody, wypieki, pieczywa - chleb, wyroby wędliniarskie - kielbasa, biała kaszanka, alkohole – cytrynówka, ser opalany na słomie w piecu chlebowym.

Twórczość artystów lokalnych

Społeczność lokalna obszaru Gminy Wolbórz kultywuje swoje tradycje oraz wykazuje wielką dbałość o zachowanie tożsamości regionalnej. Teren może poszczycić się wieloma twórcami i artystami o bogatej działalności kulturowej.

Działalność artystyczną prowadzą następujące osoby:

- twórczość literacka - Krystyna Wieczorek (Lubiaszów);
- elementy strojów ludowych i wystroju - Koło Gospodyń Wiejskich (Wolbórz), Krystyna Wieczorek (Lubiaszów);
- rękodzieło – Wanda Plich, Mariusz Bogusławski (Żarnowica Mała).

Zespół ludowy

Zespół ludowy Nad Wolbórką

Zespół działa przy Klubie Seniora „Uśmiech”. Bierze udział w uroczystościach lokalnych organizowanych w WCK, uświetnia swym występem rocznice, jubileusze i ważne wydarzenia w życiu całej gminy. Zespół ma na swoim koncie liczne sukcesy, reprezentując gminę w najróżniejszych konkursach i przeglądach. Członkowie zespołu zdobywają uznanie promując śpiewem piękno swojej małej ojczyzny, lokalne tradycje i zwyczaje. Repertuar zespołu to ludowe piosenki, anegdoty, humorystyczne przyśpiewki oraz pieśni patriotyczne.

Ludowy zespół obrzędowy Wolborskie Nuty

Zespół obrzędowy Wolborskie Nuty

Zespół Obrzędowy działający przy WCK w Wolborzu został założony w 2015 roku. Członkowie zespołu to głównie Panie z różnych kół KGW z terenu gminy Wolbórz. Towarzyszy im kapela – akordeon, klarnet, bębenek. Opiekunem artystycznym jest Jadwiga Kolasińska. Zespół ma na koncie kilka sukcesów. Bawiąc zebranych dowcipem, celna ripostą i pomysłowością. Pielęguje stare zwyczaje i obrzędy oraz dawne prace na wsi- m.in. sianokosy, kiszenie kapusty, żniwa.

Dziecięcy Zespół Pieśni i Tańca Proszeniacy

Zespół kształci kształtuje kulturę najmłodszego pokolenia. Działa od 2004 roku pod patronatem Państwowego Zespołu Ludowego Pieśni i Tańca „Mazowsze”. Zespół szerzy kulturę ludową na licznych przeglądach, konkursach, dożynkach i imprezach ludowych.

Dziecięcy Zespół Pieśni i Tańca Proszeniacy

5.3. Bilans walorów dziedzictwa kulturowego Gminy Wolbórz

W wyniku przeprowadzonej analizy zasobów i walorów dziedzictwa kulturowego Gminy Wolbórz można wskazać następujące elementy bilansu - analizy SWOT w zakresie dziedzictwa kulturowego Gminy.

Mocne strony

- bogata historia obszaru, wysoka kultura niematerialna - folklor, tradycje regionu,
- atrakcyjny krajobraz przyrodniczo – kulturowy,
- występowanie cennego układu urbanistycznego – owalnicy Wolborza,
- zabytki wysokiej rangi – zespoły pałacowo – parkowe w Wolborzu i Bogusławicach,
- występowanie szlaku kulturowego pałaców,
- występowanie wielu cennych kapliczek,

- duża liczba obiektów zabytkowych,
- bogata gama imprez o charakterze kulturowym,
- występowanie tradycji hodowli koni i jeździeckich,
- działania integrujące mieszkańców,
- prężne działanie Wolborskiego Centrum Kultury i Miejskiej Biblioteki Publicznej,
- udział wokół strategicznych przedsięwzięć z zakresu promocji (Jarmark Wojewódzki w Łodzi, Targi „Na styku kultur” w Łodzi),
- zachowane ślady wielokulturowości regionu,
- działania Stowarzyszenia Przyjaciół Wolborza oraz Pożarniczego Centrum Historyczno – Edukacyjnego Ziemi Łódzkiej w Wolborzu,
- bogate tradycje kulinarne, wraz z produktem (Gęś owsiana) zamieszczonym na Krajowej Liście Produktów Regionalnych Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju,
- tworzone symbole regionu mogące stać się symbolami o charakterze ponadregionalnym – Wolbórz tradycje hodowlane i jeździeckie,
- coraz lepsze wyposażenie w techniczne środki promocji – wydawnictwa, Internet, własna strona www.

Słabe strony

- zniszczenie niektórych zabytków,
- brak rewaloryzacji cmentarzy innych wyznań,
- zły stan techniczny niektórych obiektów zabytkowych,
- brak użytkowania niektórych obiektów zabytkowych,
- brak publicznie dostępnej zintegrowanej informacji o obiektach zabytkowych Gminy Wolbórz,
- brak oferty edukacji regionalnej,
- nie w pełni wykorzystane zasoby przyrodniczo – kulturowe,
- brak wypracowanego produktu regionalnego,
- brak dostatecznego, jednolitego i kompleksowego oznakowania atrakcji kulturowych na terenie Gminy Wolbórz.

Szanse

- utworzenie parku kulturowego dla zespołu pałacowo - parkowego w Wolborzu,
- kontynuacja procesów rewitalizacyjnych historycznych założeń przestrzennych Wolborza,
- ochrona, rewaloryzacja i rozwój turystyki kulturowej i pielgrzymkowej w oparciu o cenne obiekty sakralne w Wolborzu z uwzględnieniem lokalnych kapliczek,
- działania na rzecz zachowania dziedzictwa kulturowego Lokalnej Grupy Działania „DOLINA PILICY”,
- zachowanie obiektów stadnin,
- współpraca z organizacjami dająca szansę odnowy zabytków na Szlaku Pałaców,
- moda na folklor - podniesienie atrakcyjności obszaru poprzez budowę osad, skansenów, kreowanie produktów i imprez o charakterze kulturowym,
- edukacja regionalna mieszkańców,
- wykorzystanie możliwości finansowania ochrony zabytków z różnych źródeł - środków unijnych, z budżetu państwa i samorządu województwa,
- wykorzystanie obiektów zabytkowych na cele komercyjne,
- wypracowanie form współpracy jednostek działających na rzecz ochrony zabytków - organów rządowych, samorządowych i organizacji społecznych,
- możliwość włączania się w krajowe, wojewódzkie programy promocji,
- naturalna chęć ludzi do poznawania świata, kultur i zwyczaj innych narodów.

Zagrożenia

- niedostosowanie sposobu użytkowania obiektów zabytkowych do ich charakteru,
- utrudnienia w pozyskiwaniu środków na ochronę i zachowanie zabytków,
- brak miejscowych planów skutkujący brakiem ustalenia ochrony prawnej dla stref historycznych,
- niewystarczające środki finansowe w stosunku do potrzeb na ochronę i rewaloryzację obiektów i obszarów zabytkowych.

Obszar Gminy Wolbórz w zakresie walorów i zasobów dziedzictwa kulturowego i tożsamości regionalnej posiada bardzo duży potencjał. Ma to związek z wysokimi walorami krajobrazu kulturowego, bogatą historią, istnieniem cennych obiektów reprezentujących. Istnienie historycznych szlaków kulturowych nadal stanowi silny potencjał terenu. Drogi pielgrzymkowe w kierunku Częstochowy powodują możliwość rozwoju turystyki pielgrzymkowej.

6. ZAŁOŻENIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WOLBÓRZ

W wyniku przeprowadzonej analizy należy stwierdzić, że Gmina Wolbórz posiada bogate walory dziedzictwa kulturowego o znaczącej randze, które należy chronić i jednocześnie odpowiednio wykorzystywać i udostępniać społeczeństwu. Biorąc pod uwagę wymogi płynące z ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z 2003 roku i uwzględniając zbilansowane zasoby i wartości należy stwierdzić, iż Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Wolbórz uwzględnia:

- **ochronę walorów i wartości materialnych i niematerialnych przy jednoczesnym ich wykorzystaniu jako czynnik rozwoju obszaru Gminy Wolbórz**

W tym celu należy prowadzić działania zmierzające do:

- zachowania krajobrazu kulturowego,
- kontynuacji rozpoczętych działań rewaloryzacyjnych i remontowych, rewitalizacji historycznego układu przestrzennego z jednoczesnym wykorzystaniem jako przestrzeń publiczną stanowiącą salony Wolborza,
- dalszej rewaloryzacji obiektów sakralnych,
- adaptacji obiektów i obszarów zabytkowych na cele edukacyjne, kulturalne i społeczne,
- tworzenia nowych atrakcji w oparciu o zasoby dziedzictwa kulturowego Gminy Wolbórz,
- wzrostu identyfikacji mieszkańców z kulturą regionu i uczestnictwo w wydarzeniach kulturalnych,
- poprawy społecznej akceptacji do konieczności ochrony zabytków,

- **promocję zasobów i walorów dziedzictwa kulturowego Gminy Wolbórz**

W tym celu podjęto działania upowszechniania wyjątkowego dziedzictwa kulturowego Gminy Wolbórz poprzez:

- edukację regionalną mieszkańców,
- wydawnictwa i programy edukacyjne,
- digitalizację walorów i zasobów dziedzictwa kulturowego,
- zamieszczenie aktualnego wykazu Gminnej Ewidencji Zabytków w BIP-ie.

7. NAJWAŻNIEJSZE ASPEKTY OCHRONY WARTOŚCI KULTUROWYCH GMINY WOLBÓRZ

Gmina Wolbórz dysponuje niezwykle cennym dziedzictwem kulturowym w tym nieprzeciętnymi walorami krajobrazowymi, co predysponuje do aktywizacji mieszkańców w sferze zachowania zabytków. Gmina Wolbórz podejmie działania w następujących zakresach strategicznych:

- **Zachowanie tożsamości regionalnej**
  - kształtowanie lokalnej dumy,
  - kreowanie lokalnych produktów regionalnych,
  - integracja kulturalna mieszkańców,
  - edukacja mieszkańców o bogactwie lokalnego dziedzictwa,
- **Wykorzystanie dziedzictwa kulturowego dla rozwoju gospodarczego Gminy Wolbórz**
  - ochrona zasobów dziedzictwa kulturowego,
  - promocja,
  - podniesienie rangi najbardziej wartościowych zabytków,
  - trwające rewitalizacje i rewaloryzacje obszarów,
  - kształtowanie wizerunku Gminy Wolbórz jako obszaru o unikatowym dziedzictwie kulturowym,
  - wspieranie posiadaczy obiektów zabytkowych w działaniach mających na celu poprawę stanu obiektów i ich wykorzystania na cele kulturalne, edukacyjne i społeczne,
  - kreowanie produktów turystyki kulturowej.

Wszelkie przewidywane działania w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego Gmina rozpatrzy w następujących ujęciach:

- **Studia badawcze** - wspieranie przeprowadzania prac studialnych w celu poprawy stanu obiektów i obszarów zabytkowych,
- **Digitalizacja zasobów i walorów** - dalsze cyfrowe upowszechnienie dziedzictwa kulturowego Gminy Wolbórz na stronach internetowych,
- **Ochrona i zachowanie obiektów i obszarów zabytkowych** – dalsze kontynuowanie prac w zakresie rewitalizacji układów urbanistycznych, prowadzenie prac w zakresie rewaloryzacji

układów ruralistycznych, rewaloryzacji założeń zieleni, przeprowadzenie prac obiektów zabytkowych z adaptacją na cele turystyczne, kulturalne, edukacyjne i społeczne,

- **Edukacja regionalna** mieszkańców poprzez organizację rekonstrukcji wydarzeń historycznych, imprez kulturowych, upowszechnianie wiedzy o dziedzictwie Gminy Wolbórz w lokalnych mediach, cykliczne artykuły, organizowanie wystaw, programy edukacji regionalnej w szkołach,
- **Aktywizacja** - pobudzanie aktywności mieszkańców w działaniach na rzecz ochrony dziedzictwa poprzez organizację konkursu na najlepiej odnowioną elewację wolborskiego budynku, na najciekawsze zdjęcie krajobrazu kulturowego Gminy Wolbórz, najlepiej zachowany obiekt lub obszar zabytkowy, włączenie organizacji społecznych, instytucji kultury i stowarzyszeń do wspólnych starań prowadzących do polepszenia stanu dziedzictwa kulturowego,
- **Kreowanie rozwoju turystyki kulturowej**- wykorzystanie walorów dziedzictwa Szlaków kulturowych dla rozwoju produktów turystycznych,
- **Promocja** - wzrost aktywności w zakresie promocji i popularyzacji walorów kulturowych, wydanie folderów z informacją o zabytkach Gminy Wolbórz, upowszechnianie regionalnych produktów, kreowanie pamiątek z wizerunkiem dziedzictwa Gminy Wolbórz,
- **Współpraca** z samorządem województwa, Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w zakresie ochrony i zachowania obiektów i obszarów zabytkowych oraz tożsamości regionalnej.

8. CELE, KIERUNKI I DZIAŁANIA

Cel strategiczny

Cenne dziedzictwo kulturowe Gminy Wolbórz podstawą dumy i motywem rozwoju

Cel operacyjny

Kreowanie wartości i walorów Gminy Wolbórz

Zasoby dziedzictwa kulturowego w dobie gospodarki rynkowej posiadają nie tylko wartość historyczną, ale także wymierną wartość ekonomiczną, decydującą o potencjale gospodarczym. Tak więc świadome zarządzanie tymi zasobami i ich skuteczne wykorzystanie w połączeniu z promocją przyczynia się do rozwoju Gminy Wolbórz.

Dziedzictwo kulturowe materialne i niematerialne w dużej mierze kształtuje świadomość oraz współczesną kulturę. Dlatego też należy je zachować, chronić i pielęgnować ze szczególnym uwzględnieniem elementów decydujących o tożsamości i specyfice regionalnego dziedzictwa.

DZIAŁANIE 1

Zachowanie ciągłości cennych wartości dziedzictwa kulturowego

W celu zachowania cennego dziedzictwa kulturowego Gminy Wolbórz są tworzone odpowiednie warunki i procedury postępowania wspierające przeprowadzane działania rewitalizacyjne, rewaloryzacyjne i remontowe obszarów i obiektów zabytkowych. Należy kontynuować działania w celu pozyskania funduszy ze środków zewnętrznych.

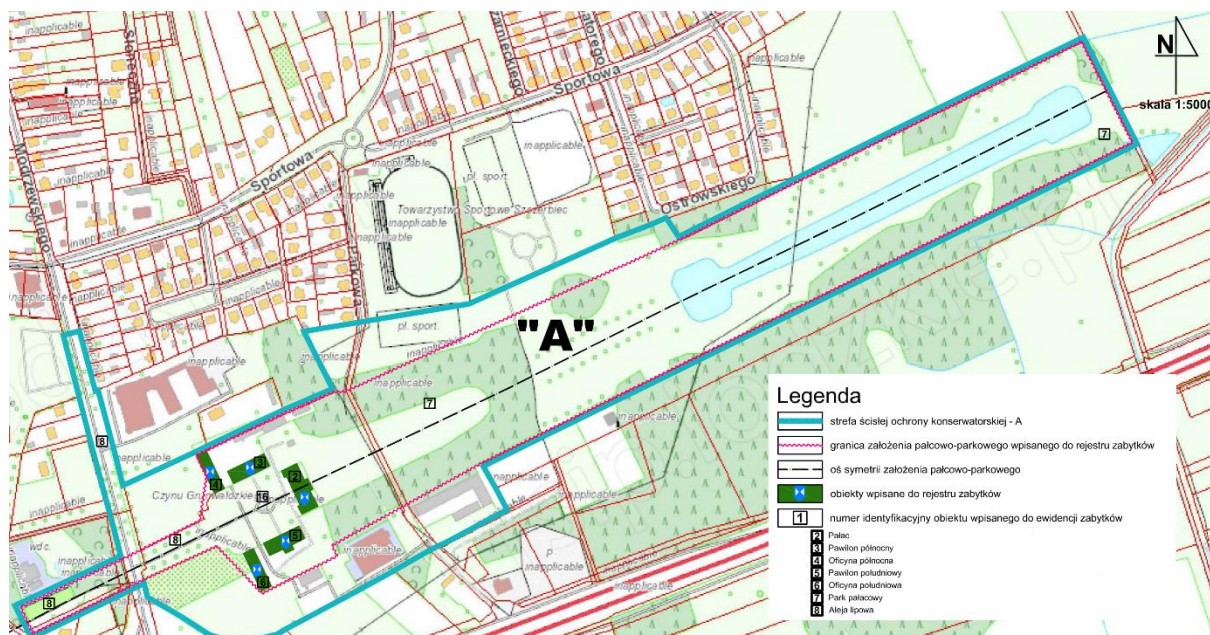
Zadania

- **Prowadzenie zintegrowanych – kompleksowych działań rewitalizacyjnych tkanki urbanistycznej w ramach realizowanych projektów rewitalizacji struktur historycznych**

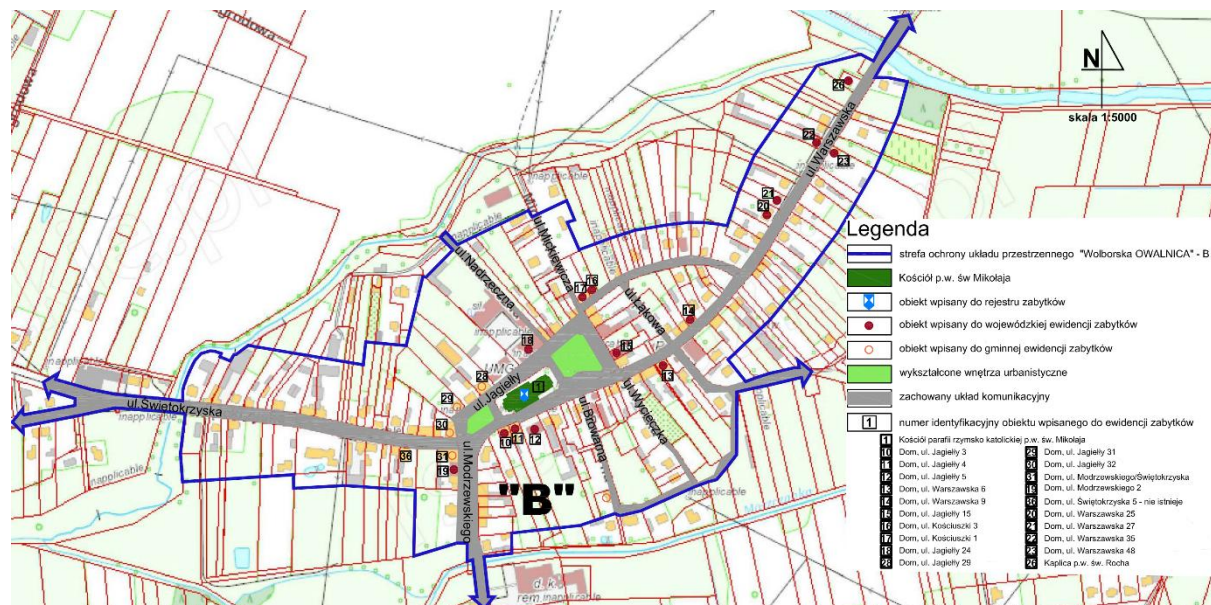
W Wolborzu przeprowadzono działania w celu przeprowadzenia prac rewaloryzacyjnych historycznej tkanki miejskiej, prace zostały również zainicjowane w obrębie zespołu pałacowo – parkowego. Są one prowadzone pod nadzorem konserwatorskim z uwzględnieniem elementów społecznych procesów rewitalizacji i rewaloryzacji. Znowelizowane przestrzenie publiczne są udostępnione lokalnej społeczności i wykorzystywane na funkcje kulturalne, edukacyjne, turystyczne, społeczne i zdrowotne. Katalog zadań z zakresu rewitalizacji dotyczy zachowania zabytków i dziedzictwa kulturowego poprzez renowację substancji architektonicznej, społecznej, rewitalizację, rozwój infrastruktury turystycznej na zrewitalizowanym obszarze, rozwój usług związanych z obsługą ruchu turystycznego.

Dotyczy również rozwoju infrastruktury gastronomicznej, ożywienia i rozwoju oferty edukacyjnej, kulturalnej oraz podniesienia atrakcyjności gospodarczej miasta.

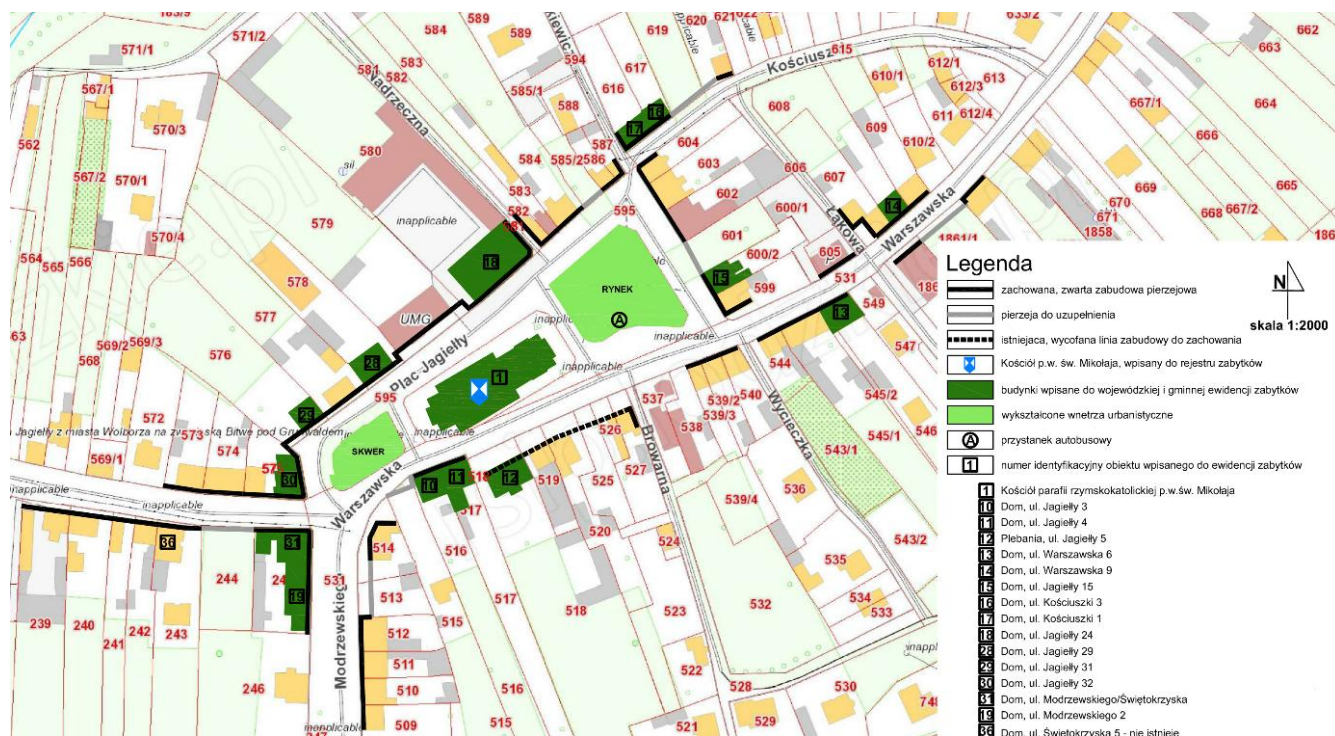
Obszary miasta objęte ochroną konserwatorską „A”

Obszar miasta objęty ochroną konserwatorską „B”

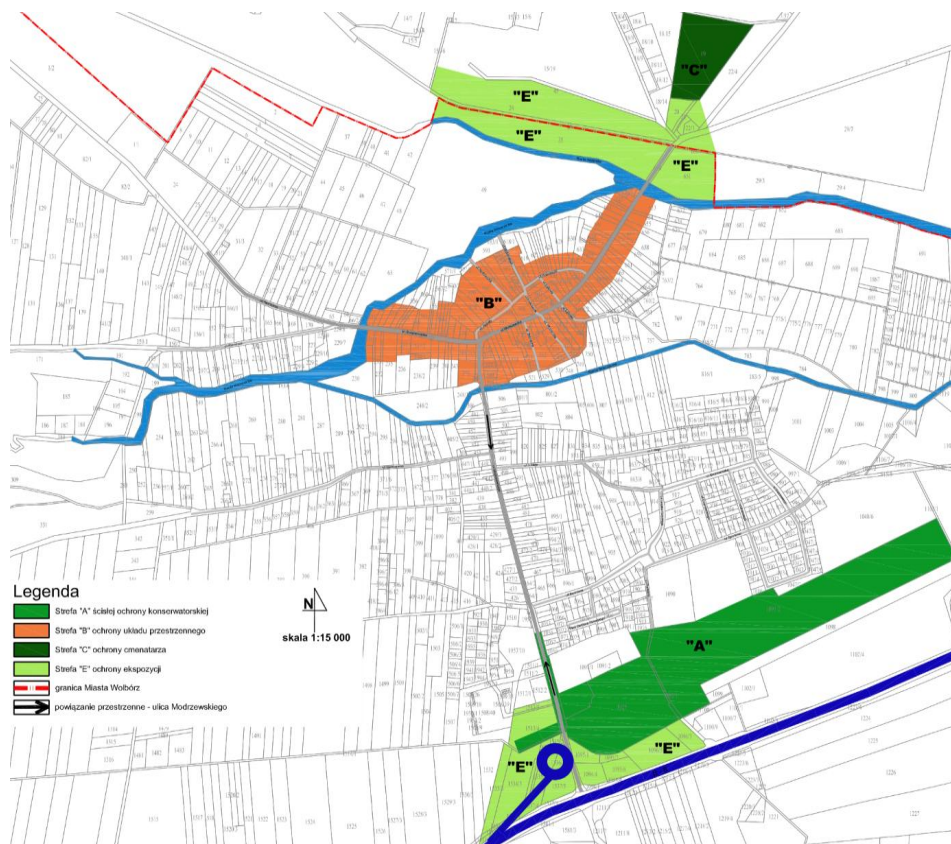
Obszary miasta z elementami zwartej zabudowy pierzejowej

- **Utworzenie parku kulturowego**

Rada Miejska może rozważyć propozycję uznania za park kulturowy na mocy podjęcia uchwały Rady Miejskiej obszarów o wysokiej wartości kulturowej, obejmujących struktury historyczne – w granicach ochrony konserwatorskiej. Może również wprowadzić konkurs na odnowioną elewację, promując tym samym nowe rozwiązania w historycznym centrum, co przyczynia się w znacznym stopniu do eksponowania wartości kulturowych.

Decyzję o utworzeniu parku podejmuje Rada Miejska. Wprowadzenie tej formy ochrony zabytków podnosi prestiż obszaru i powoduje większe możliwości pozyskania środków finansowych, ponieważ przyznawana punktacja przy ocenie wniosków jest zwiększana dla parków kulturowych. Wolbórz tworząc park kulturowy zyskuje mocną kartę przetargową w ubieganiu się o fundusze na przeprowadzenie kompleksowej rewitalizacji obszaru objętego granicami parku

Proponowany obszar parku kulturowego w Wolbórz poddany rewitalizacji

Na terenie województwa utworzono cztery parki kulturowe „Miasto tkaczy” w Zgierzu, „Wzgórze Zamkowe” w Sieradzu, Kutnowskiego podregionu kulturowego Leszczynku gm. Kutno i Ulicy Piotrkowskiej w Łodzi. Obszary parków poddawane są procesom kompleksowej rewitalizacji z wykorzystaniem środków m. in. z Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Łódzkiego.

Przykłady istniejących parków kulturowych

- **Promowanie obiektów reprezentatywnych**

Na etapie sporządzania Wojewódzkiego Programu Opieki nad Zabytkami dla Województwa Łódzkiego wytypowano obiekty uznane za reprezentatywne w skali województwa. Wśród nich figuruje zespół pałacowo – parkowy w Wolborzu.

Obiekty i obszary zamieszczone na liście obiektów reprezentatywnych są brane pod uwagę przy ocenianiu wniosków złożonych do Urzędu Marszałkowskiego w Łodzi przy ubieganiu się o środki przyznawane na rewaloryzację zabytków. Działania promocyjne będą przede wszystkim lokować Wolbórz wśród najwartościowszych obszarów dziedzictwa kulturowego.

Reprezentatywny pałac Biskupów Kujawskich budynek główny – widok o strony parku

- **Wyeksponowanie obiektów rozwoju turystyki i oznakowanie zabytków znajdujących się w rejestrze WKZ**

Do zadań Gminy należy znakowanie obiektów zabytkowych. Za pośrednictwem Powiatu Piotrkowskiego zostaną systematycznie oznakowane cenne obiekty zabytkowe. Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami na umieszczenie w odpowiednim miejscu na zabytku wpisanym do rejestru znaku wskazującego na obiekt podlegający ochronie - niebieskiej tarczy wyraża zgodę Wojewódzki Konserwator Zabytków.

Oznakowanie obiektów wpisanych do rejestru zabytków na terenie Polski obowiązujące od 2004 r.

Dawne oznakowanie obiektów wpisanych do rejestru zabytków (na podstawie ustawy z dnia 15 lutego 1962 o ochronie dóbr kultury)

- **Wspieranie prac w zakresie wykonywania zabezpieczeń przeciwpożarowych i przeciwwłamaniowych**

Niezbędne jest wykonywanie zabezpieczeń przeciwpożarowych i przeciwwłamaniowych w obiektach zabytkowych, do których należą m. in: Kościół parafii rzymskokatolickiej p.w. św. Mikołaja Biskupa w Wolborzu

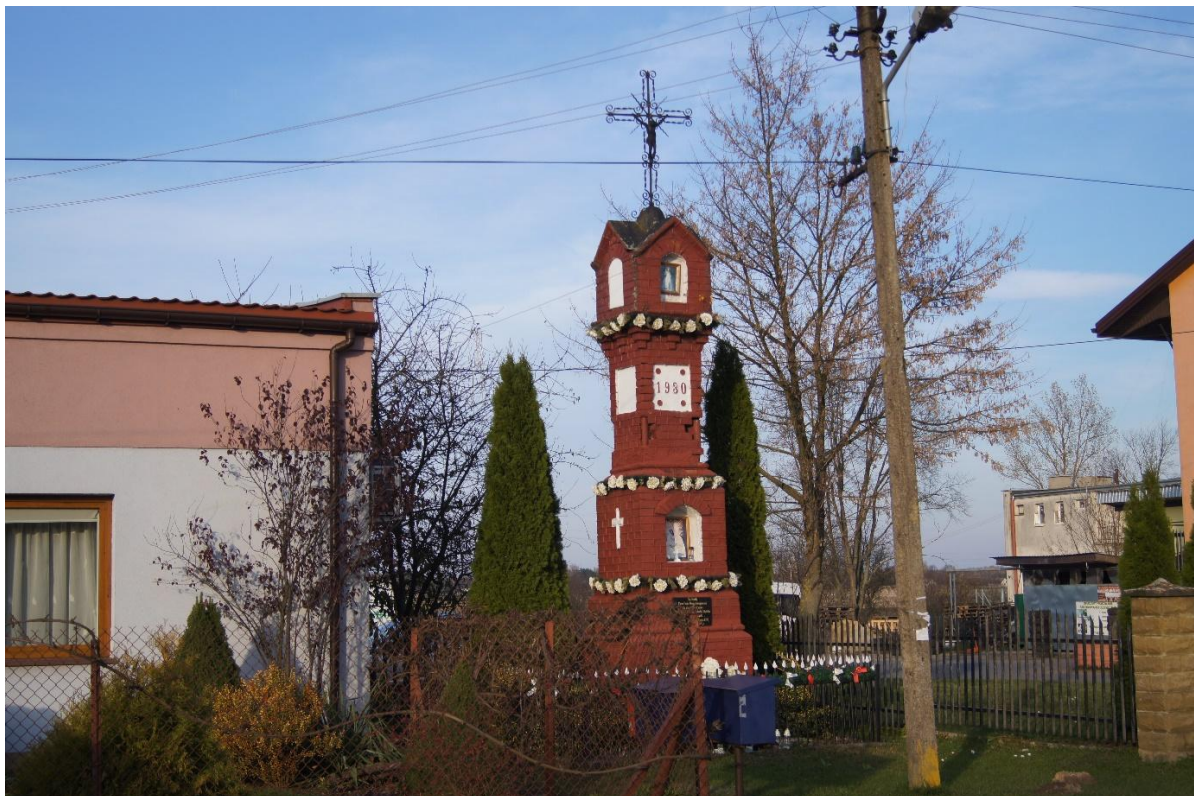

Kościół parafii rzymskokatolickiej p.w. św. Mikołaja Biskupa w Wolborzu

- **Ochrona, rewaloryzacja i rozwój turystyki kulturowej i pielgrzymkowej w oparciu o Kościół parafii rzymskokatolickiej p.w. św. Mikołaja Biskupa w Wolborzu, liczne kapliczki**

Obiekty sakralne Gminy Wolbórz stanowią cenny walor do rozwijania turystyki pielgrzymkowej. Proponuje się opracowanie całościowego projektu obejmującego wybrane obiekty sakralne Kościół parafii rzymskokatolickiej p.w. św. Mikołaja Biskupa w Wolborzu i liczne kapliczki zamieszczone w Gminnej i Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków. Taki kierunek działań wynika z dokumentów o charakterze wojewódzkim, w związku z czym projekt powinien uzyskać środki na rewaloryzację.

Kapliczka w miejscowości Golesze

Kapliczki w Komornikach

Kapliczka w Komornikach

Kapliczka w Komornikach

Kapliczka w Krzykowicach

Kapliczka w Kuznocienie

Kapliczka w Kuznocienie

Kapliczka w miejscowości Młoszów